

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2018 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2018 р.

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-
СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРІВНЯНЬ
У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА**

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології
групи УАФ-м-17
другого (магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта
Українська мова і література,
додаткової спеціальності –
англійська мова

Погорілої Тетяни Миколаївни

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Колоїз Ж. В.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Члени комісії

_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____
(підпис)	(прізвище та ініціали)

Кривий Ріг – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ МОВОЗНАВСТВІ	8
1.1. З'ясування лінгвістичної сутності порівняльних конструкцій...	8
1.2. Основні підходи до систематизації порівнянь.....	14
1.2.1. Семантичний аспект дослідження порівнянь.....	15
1.2.2. Структурний аспект дослідження порівнянь.....	18
1.2.3. Функціонально-стилістичний аспект дослідження порівнянь...	22
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА	27
2.1. Сполучникові порівняння.....	30
2.1.1. Непоширені порівняльні звороти.....	32
2.1.2. Поширені порівняльні звороти.....	40
2.2. Безсполучникове порівняння.....	46
Висновки до другого розділу.....	54
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА	57
3.1. Традиційні порівняння.....	60
3.2. Художні, або індивідуально-авторські, порівняння.....	64
Висновки до третього розділу.....	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	81

ВСТУП

Пізнаючи світ, людина йде від відомого до невідомого. Невідоме певною мірою порівнюють із відомим, зіставляють із ним і завдяки цьому засвоюють нові знання. Порівняння відповідає щоденним потребам зіставляти себе з іншими, з'ясувати міру відмінності або збігу. Воно є однією з найчастіше виконуваних мисленнєвих операцій.

Процес дослідження порівнянь має тривалу історію. Як мовне явище його почали вивчати ще давньогрецькі філософи та римські оратори. Із часом порівняння як об'єкт дослідження лише набувало поширення. У мовознавстві порівняння, або компаративи, проаналізовано в різних аспектах, а саме: граматичному (М. Заборна, І. Кучеренко, М. Черемисіна, Н. Широкова, Н. Хараман); фразеологічному (А. Назарян, А. Найда, В. Огольцев, К. Мізін); ономазіологічному (Б. Ажнюк, В. Дьяконов, О. Молчко, В. Образцова); семасіологічному (С. Александрова, Д. Ашурова, Н. Майборода, І. Шенько); функціонально-стилістичному (В. Вомперський, Л. Голоюх, А. Довженко, О. Некрасова, О. Федоров) тощо.

Водночас, попри посиленій інтерес до відповідного мовного явища, нез'ясованим лишається низка таких важливих питань, як систематизація всього розмаїття матеріалу, ґрунтованого на зіставленні, з'ясування прагматичних особливостей порівняльних утворень, упорядкування єдиної системи функцій і т. ін. Особливої значущості в сучасному мовознавстві набуло також питання граматичного статусу порівняльних конструкцій. Дискусійною є проблема розмежування так званих порівняльних зворотів і підрядних порівняльних речень.

Значні труднощі під час дослідження порівнянь виникають через відсутність остаточної уніфікації термінологічного апарату. Так, терміни «порівняння», «порівняльні конструкція», «порівняльний зворот», «порівняльна структура» тощо використовуються лінгвістами певною мірою довільно. Вони можуть кваліфікуватися чи то як синоніми, чи то як

абсолютно різні поняття. Це призводить до неточностей у потрактуванні понять, співвідносних із мовним порівнянням, а нерідко спотворює розуміння авторської позиції загалом. У зв'язку з цим виникає необхідність опрацювання термінологічного апарату, зокрема визначення мінімального набору термінів, необхідних для дослідження в аспекті зазначеної проблеми.

На сьогодні порівняння, що функціонують в тому чи тому українськомовному дискурсі, «поки не знайшли вичерпного опису, а також єдиного, послідовного й викінченого теоретичного обґрунтування» [24, с. 4]. Опрацювання наукової літератури слугує підтвердженням зазначеної думки.

Варто зважати й ще на одну важливу функцію відповідної мовної категорії. Окрім пояснення тих чи тих реалій об'єктивної дійсності, компаративізм слугує яскравим засобом увиразнення мовлення, надає йому оцінного значення. Порівняння наочно, образно й експресивно деталізує людей, персонажів, явища природи або повсякденні ситуації [33, с. 25]. Дослідження таких властивостей порівняльних конструкції надає великого значення художній літературі, де відповідні позиції яскраво репрезентовані.

Найхарактернішою особливістю художньої побудови дійсності вважають образність. Вона є обов'язковим елементом оформлення твору, насамперед художнього тексту. Завдяки процесу порівняння образність виявляється в передачі загального поняття через словесний образ, що є емоційним підсиленням дійсності.

Відтак, порівняння будується на мовній основі. Два явища зближуються на основі виявлених спільних ознак для деталізації одного через інше. Причому ці зближення можуть бути індивідуальними й утілювати особливе індивідуально-авторське бачення світу.

Кожна мова багата на висловлення, в основі яких лежить зіставлення, порівняння, передовсім образне або логічне. До того ж, як стверджують науковці, саме перший різновид сприяє модифікації формально-граматичної структури, розширенню часових та просторових аспектів. Воно є

найістотнішим та найдавнішим засобом образної та художньої характеристики.

Дослідивши мовотворчість окремого письменника, ми матимемо змогу окреслити особливості його ідіостилю, простежити тенденцію побудови й використання компаративних конструкцій.

В арсеналі мовних засобів Григорія Гусейнова помітне місце посідають саме компаративні конструкції. За допомогою порівнянь письменник майстерно подає влучну й образну оцінку предмета, явища чи дії, розкриває сутність абстрактних і конкретних понять через призму власного світобачення, інформаційно й емоційно наснажує відповідні тексти. Окрім того, порівняння, якими послуговується митець, не є однотипними ні у формально-граматичному, ні в семантико-синтаксичному, ні у функціонально-стилістичному плані.

Григорій Гусейнов – наш земляк, відомий письменник та культурний діяч, член Національної спілки письменників України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка. Його творчий доробок складається переважно з прозових текстів, у межах яких репрезентовано різні зразки такого лінгвостилістичного явища, як порівняння.

Актуальність нашої магістерської роботи зумовлена відсутністю комплексних розвідок мовотворчості Григорія Гусейнова. Уважаємо за потрібне провести дослідження структурно-семантичних і функціонально-стилістичних особливостей порівнянь на матеріалі конкретних творів письменника, що послужили джерельною базою наукової праці. Дібраний фактичний матеріал дав змогу простежити особливості функціонування порівнянь у межах оригінальних зразків художньої літератури, окреслити шляхи досягнення бажаного стилістичного ефекту в тексті, у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Мета наукової праці – визначення структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей порівнянь, засвідчених у творчому доробку Григорія Гусейнова.

Для досягнення окресленої мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) розкрити зміст поняття «порівняння» та «порівняльна конструкція»;
- 2) установити структуру мовної моделі порівняння;
- 3) дослідити принципи класифікації компаративів у сучасному мовознавстві;
- 4) з'ясувати формально-граматичну та семантичну специфіку порівнянь;
- 5) проаналізувати функціональні особливості традиційних та художніх, або індивідуально-авторських, порівнянь у межах художнього тексту.

Об'єктом дослідження стали порівняння як стилістичний ресурс художнього тексту.

Предметом наукової праці є структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь, засвідчені у межах відповідних зразків письменницького доробку.

Джерельною базою послужили романи Григорія Гусейнова, а саме: «Повернення у Портленд», «Одіссея Шкіпера та Чугайстра. Окупаційний роман», «Господні зерна» (з 1 по 5 частини). Картотека, укладена на основі опрацьованих художніх текстів, нараховує понад 500 мовних одиниць.

Основні методи дослідження:

- 1) теоретичний аналіз (опрацювання наукової літератури задля дослідження поняття «порівняння»);
- 2) теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «порівняння» та «порівняльна конструкція»);
- 3) системний аналіз (добір фактичного матеріалу та його впорядкування);
- 4) описовий метод (опис структурно-граматичних та функціонально-стилістичних особливостей засвідчених компаративних конструкцій);
- 5) метод кількісних характеристик (виявлення продуктивності використання традиційних та індивідуально-авторських порівнянь).

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні самостійного комплексного аналізу компаративних одиниць прозової творчості Григорія Гусейнова. Уперше здійснено структурно-граматичний і функціонально-стилістичний аналіз порівнянь, наявних у мовотворчості письменника. У магістерській праці виявлено й описано особливості вживання традиційних та індивідуально-авторських порівняльних зразків.

Теоретичне значення кваліфікаційного проекту сприяє стилістичному дослідженню мови, а саме аспекту компаративізму. Отримані результати можуть бути використані під час викладання курсу «Сучасна українська літературна мова», плануванні спецкурсів і спецсемініарів зі стилістики, у науково-дослідницькій роботі студентів.

Результати проведеного дослідження було **апробовано** у вигляді доповіді («Порівняння у творчому доробку Григорія Гусейнова») на студентських наукових читаннях у рамках V Міжнародної наукової конференції «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри», що відбувалася у Криворізькому державному педагогічному університеті 09–10 листопада 2017 року.

За темою виступу опубліковано статтю: Погоріла Т. М. Особливості порівняльних зворотів у творчому доробку Григорія Гусейнова / Т. М. Погоріла // Матеріали студентських наукових читань : зб. праць [ред. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), З. П. Бакум, Л. А. Білоконенко, Т. І. Вавринюк та ін.]. – Кривий Ріг, 2018. – Вип. 4. – С. 96–102.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури, який нараховує 74 позиції, списку використаних джерел, що охоплює 7 позицій. Повний обсяг наукової роботи – 81 сторінка, з яких – 73 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРІВНЯНЬ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ТА ЗАРУБІЖНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

1.1. З'ясування лінгвістичної сутності порівняльних конструкцій

Науковці різних царин тривалий час говорять про проблему пізнання людиною навколишнього світу. І це цілком закономірно. Адже, як відомо, людство щоразу обирало різні шляхи відкриття нових меж пізнавальної діяльності. Загальновідомим є й те, що традиційно процес пізнання невідомих понять і явищ відбувався через усвідомлення й осмислення вже відомих знань, отриманих раніше. Такий спосіб одержання й осмислення інформації сприяв тому, що процес порівняння став одним з найчастіше використовуваних, а пояснення через зіставлення тих чи тих понять – доволі затребуваним.

Використання зіставлень мало істотне значення віддавна, оскільки людина постійно прагнула порівнювати різні явища, дії, споруди й навіть себе з іншими людьми, що активізувало пізнання й досягнення нових горизонтів. У зв'язку з цим дослідники неодноразово апелювали до того, що порівняння може слугувати «одним із механізмів, яким володіє людина для отримання й передачі нових знань» [63, с. 130].

Особливості зіставлення в різних спосіб прагнули вивчити вчені різних наукових царин, як-от: філософія, логіка, психологія, література, педагогіка тощо. Тож, маючи за мету комплексно розглянути поняття порівняння, вважаємо за необхідне з'ясувати сутність порівняння крізь призму різних наукових підходів.

Представники філософії здавна намагалися чітко окреслити сутність процедури порівняння. Так, компаративізм з позиції гносеології є актом мислення людини, яке слугує основою для зіставлення й аналізу нових знань з уже набутих. І. Кант інтерпретував порівняння як «логічну рефлексію» та

наголошував на тому, що предметом зіставлення можуть бути предмети чи явища, які не є спорідненими за зовнішніми показниками [41].

Щоправда, думки науковців щодо формально-граматичних особливостей порівнянь суттєво відрізняються: з одного боку, учені вважають, що елементами процесу зіставлення можуть бути лише ті явища, які суміжні за зовнішніми ознаками; з іншого, – акцентують увагу на тому, що візуальна сумісність предметів не є обов'язковою передумовою для зіставлення, оскільки важливу роль виконує апріорна спорідненість предметів (М. Новосолов, М. Троцький та ін.).

Подібну позицію свого часу відстоював філософ Ф. Лазарев. Науковець наголошує, що головною умовою зіставлення має бути чітко окреслена ознака порівняння предметів чи явищ у межах зазначеного інтервалу абстракції [41].

Літературознавчий аспект вивчення порівняльних конструкцій також має свою історію. Науковці почали цікавитися процесом порівняння в літературі від початку XVIII ст. Це стало причиною появи низки спеціальних досліджень. Традиційно в літературознавчих колах порівняння витлумачують як троп, основною метою якого є пояснення одного предмета чи явища за допомоги зіставлення його з іншим подібним до нього з використанням порівняльних сполучників. У разі відсутності порівняльних зв'язків, компаративізм можуть бути класифіковані як метафори [27, с. 354].

На схоже потрактування порівняння натрапляємо ще у працях М. Ломоносова. Дослідник першим почав вивчати порівняння не лише з позицій риторики, а й залучав граматичний аспект. Подальші інтерпретації компаративів загалом були досить тотожними, хоч і мали подекуди незначні відмінності. Так, приміром, Н. Кошанський процес зіставлення в літературознавстві розглядає як поетичну фігуру, що впливає на уяву людини [14, с. 20].

Цікавою є ідея дослідника Д. Лихачова. Науковець акцентує увагу на тому, що характер порівняння залежить від історичного періоду твору чи

жанру його написання. Зважаючи на це, дослідник детально проаналізував порівняння в історичному плані та на основі добору творів різних жанрів.

На нашу думку, ідеї Д. Лихачова заклали міцне наукове підґрунтя для подальших розвідок, зокрема тих, що мали на меті дослідити порівняння крізь призму часопросторових меж та кола їхнього використання.

Лінгвістичну сутність порівняння свого часу намагався здійснити О. Потебня. З його іменем пов'язують розширення меж витлумачення відповідного поняття, насамперед його дослідження як одного з різновидів тропів. Окрім того, науковець апелює до аналізу досліджуваного явища на основі художньої літератури й усної народної творчості.

Учений зазначав, що порівняльні конструкції є процесом уподібнення одного предмета іншому на основі єдиної ознаки. «Пізнання є встановлення зв'язку пізнаваного (Б) з пізнаваним раніше (А), порівняння Б з А за допомогою ознаки, спільної тому й іншому, узятій з А» [52, с. 37]. Мовознавець запропонував загальне потрактування поняття компаративності, яке стало основою для подальших наукових досліджень.

В енциклопедії української мови натрапляємо на подібне потрактування порівняння. Традиційно окреслюють порівняння як «мовну фігуру (троп), що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших» [68, с. 507].

Зауважимо, що в різних наукових царинах проведено чимало досліджень, у яких прагнули з'ясувати в різний спосіб сутність поняття порівняння, але найґрунтовнішими, гадаємо, слід вважати лінгвістичні студії й витлумачення порівняння в мовознавчому плані.

Лінгвістичні дослідження порівнянь, як і дослідження порівнянь загалом, мають давню традицію. Як елемент мови порівняння почали вивчати ще давньогрецькі філософи та римські оратори. Згодом висловлені ними ідеї модифікувалися в різні наукові теорії. Наприклад, М. Довгалецький вдався до витлумачення порівняння як мовної категорії та визначив його як троп, до якого належать лише ті елементи мовлення, що

виражаються за допомогою слів *так, наприклад, наче, як* та ін. [13, с. 305]. Науковець зараховував до порівнянь будь-які висловлення за умови наявності порівняльних сполучників та слів, не беручи до уваги семантичне наповнення.

У процесі аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що мовознавчі наукові теорії, покладені в основу сучасних наукових розвідок, здебільшого ґрунтуються на витлумаченні порівняння О. Потебні. Щоправда, у тих чи тих доробках відповідні дефініції мають незначні (неконцептуальні) відмінності. Те чи те потрактування залежить передусім від відповідного аспекту вивчення досліджуваного явища. Науковці по-різному підходять до вивчення порівнянь, бо розглядають їх у різних аспектах.

Порівняння були предметом зацікавлення не лише вітчизняних, але й зарубіжних науковців (Ю. Апресян, І. Арнольд, Н. Арутюнова, А. Вежбицька, Л. Голоюх, Р. Зорівчак, Ж. Колоїз, О. Кубрякова, Дж. Лакофф, Л. М'яснякіна, З. Попова, Е. Рош, Б. Томашевський та ін.).

Із загалу теоретичної інформації стає зрозумілим, що більшість досліджень присвячено виявленню формально-граматичних, рідше прагматичних, особливостей порівнянь. На основі граматичного ракурсу свої дослідження проводили М. Заборна, І. Кучеренко, М. Черемисіна, Н. Широкова та ін. Дехто з науковців намагався урізноманітнити матеріал, як-от долучав до аналізу стійкі порівняння (А. Назарян, А. Найда, К. Мізін, В. Огольцев та ін.). Подекуди натрапляємо на праці, у яких дослідники апелюють до функціонально-стилістичного аспекту. Окрім того, зауважимо, важливим елементом порівняння є не лише граматичні і стилістичні, але й семантичні параметри.

У працях науковців, де представлено один і той же аспект дослідження, так само подекуди спостерігається різнобій. Наприклад, мовознавець О. Барменкова, яка є прихильником ідей О. Потебні, зазначає, що порівняння є лише проміжним елементом і полягає в зіставленні різних сторін світу [43, с. 53]. М. Черемисіна пропонує зараховувати до порівнянь лише ті

зразки, які мають зовнішні ознаки компаративності (порівняльні сполучники). Звідси, відповідно, на основі теоретичного аналізу до порівнянь можна уналежнювати будь-яке речення незалежно від його семантичного наповнення. На нашу думку, подібне твердження не може бути абсолютно відповідним, адже відсутність логічного зв'язку у смисловому наповненні може бути причиною порушення основної функції компаративів – пізнання невідомого за допомоги зіставлення з уже відомим.

Досить поширеним у наукових колах є витлумачення порівнянь з урахуванням функціонально-стилістичного аспекту. Наразі варто згадати хоч би праці Л. Мацько. Дослідниця кваліфікувала порівняння як тропеїчну фігуру, у якій «мовне зображення особи, предмета, явища чи дії передається через найхарактерніші ознаки, що є органічно властивими для інших» [31, с. 350]. Науковець акцентує увагу на логічних операціях побудови порівнянь та виокремленні єдиної ознаки.

Тотожні ідеї висловлює й авторка практичної стилістики А. Коваль, яка апелює до важливості використання порівняльного сполучника. Дослідниця зауважує, що за допомогою порівнянь відбувається зіставлення таких віддалених понять, як живе й неживе, фізичне й психічне. Компаративи можуть зображувати якість й кількість, емоцію й експресію. Її позицію поділяє й П. Дудик. Щоправда, він позиціонує порівняльні конструкції як стилістичний прийом та виокремлює наявність сполучників як основну ознаку компаративності.

Отже, дослідження порівнянь на мовознавчій основі розбудували, конкретизували, доповнили теоретичні відомості вчених інших наукових царин, репрезентували ідеї уособлення порівняннями процесів пізнання людиною навколишнього світу.

У подальшій роботі ми будемо керуватися енциклопедичним визначенням, згідно з яким порівняння – це «фігура мови або рідше троп, що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найвизначніші ознаки, які є органічно властивими для інших» [68, с. 507].

Досить актуальною в наукових колах є проблема визначення структури порівняння. Як і будь-яка інша мовна одиниця, порівняння має свою чітку будову. У сучасних наукових розвідках під час дослідження структурних параметрів переважно апелюють до таких трьох основних елементів, як-от:

- 1) суб'єкт порівняння (те, що порівнюють);
- 2) об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють);

3) ознака порівняння, за якою здійснюється зіставлення суб'єкта з об'єктом. Пор.: 1) предмет (суб'єкт) порівняння; 2) основа (ознака) порівняння; 3) образ (об'єкт) порівняння [9, с. 6]. На позиціях зазначеної номенклатури стоять такі науковці, як В. Вомперський, О. Єфімов, Н. Копилова, Л. Нікітіна та ін.

Складність опису структури порівняльних конструкцій полягає в тому, що в науковій літературі можемо спостерігати різні трактування, які науковці пропонують щодо елементів процесу зіставлення. Так, суб'єкт порівняння визначають як порівнюване (Д. Ащурова, І. Лисков), як предмет порівняння (В. Вомперський, Л. Прокопчук), як тему (І. Шенько). Об'єкт порівняння кваліфікують як образ (Б. Томашевський), еталон (І. Іскандерова), рема (Н. Наставшева). Третій компонент компаративної конструкції визначають як основу порівняння (В. Журавльова, О. Єфімов), як модуль (Т. Коверіна, С. Мезенін) [43, с. 26].

Цікаву класифікацію елементів компаративних конструкцій окреслює В. Бартон. Науковець визначає структуру порівняння так: об'єкт порівняння – модель, суб'єкт – прототип. «Прототип і модель взаємодоповнюють одне одного та є неподільними елементами компаративного відношення» [5, с. 54].

Тотожної ідеї дотримується М. Черемисіна. Дослідниця поділяє думку попередників стосовно структури порівняльних конструкцій, але пропонує диференційну номінацію, а саме: А – тема порівняння, або об'єкт, В – зразок, з яким порівнюють елемент А, або знаменник зіставлення, С – показник порівняння, який разом із знаменником складає компаративну структуру [71, с. 17].

Деякі науковці пропонують варіант відокремлення четвертого компонента порівняння, який позначають як «показник порівняння» та визначають як «засіб мовного оформлення порівняльних відношень (сполучники)» [14, с. 29]. На нашу думку, виокремлення мовних засобів у характерний елемент компаративів не є доречним, адже вони слугують допоміжним елементом побудови порівнянь та не впливають на семантичні властивості компаративної одиниці.

Тож, як ми можемо спостерігати, проблема номінації компонентів компаративних конструкцій не є абсолютно розв'язаною. Функціонує чимало варіантів найменувань зазначених елементів, але назви на зразок *компонент А* та ін. є абстрактними й не становлять повноцінного позначення. У роботі будемо керуватися традиційною моделлю номінації елементів порівняльних конструкцій, що вперше була запропонована О. Потебнею, а згодом узагальнена в енциклопедії української мови. Оскільки, гадаємо позначення компонентів зіставлення з позиції суб'єкт (основа), ознака, об'єкт (образ) охоплюють більш широкі різновиди процесу порівняння.

1.2. Основні підходи до систематизації порівнянь

Вище ми вже зазначили, що порівняння відіграє важливу роль не лише в художній літературі, але й у повсякденному мовленні. Цей прийом є одним з основних шляхів збагачення мови та надає їй більш емоційного забарвлення. Такий факт став причиною зацікавлення науковців порівняннями загалом та їх формально-граматичними, семантичними й функціонально-стилістичними параметрами зокрема.

Різні погляди на порівняння як на лінгвістичну категорію зумовлюють наявність численних класифікацій цієї мовної структури, адже за основу досліджень бралися різні мовні аспекти та категорії.

1.2.1. Семантичний аспект дослідження порівнянь. Під час дослідження порівнянь з урахуванням семантичних параметрів науковці брали за основу смислове наповнення мовної одиниці. Це дало змогу диференціювати такі різновиди, як логічні й образні порівняння. На позиціях зазначеної класифікації стоять О. Барменкова, І. Іскандерова, В. Огольцев, Л. Прокопчук, М. Черемисіна, М. Шапіро, І. Шенько, Н. Широкова та ін.

Проте система номінацій може бути диференційною. Так, В. Огольцев логічні порівняння кваліфікує як порівняльно-зіставні і пояснює власне твердження основною метою порівнянь, яка полягає в зіставленні вже відомих та інколи очевидних об'єктів.

Подекуди натрапляємо й на дещо відмінний термінологічний апарат. Ж. Дюбуа позначає логічні порівняння як істинні, або справжні, оскільки предметом зіставлення можуть бути лише ті об'єкти, які відповідають дійсності. Порівняння образного типу науковець визначає як риторичні з позиції функціонування подібних конструкцій, що полягає у впливі на свідомість та уяву референта [43, с. 36].

Подальші дослідження дали змогу значно розширити межі запропонованої класифікації й виокремити додаткові позиції диференціації порівнянь на основі семантичного аспекту.

А. Мойсієнко виділяє різновиди образних порівнянь на основі образно-предметного показника. Мовознавець розрізняє одноступеневі та багатоступеневі образні компаративні конструкції. Запропонована класифікаційна схема залежить від кількості предметів зіставлення [33, с. 34]. Наприклад, одноступеневим може бути порівняння зі схемою «А як В», двоступеневим: «А з Б подібно до С та В».

А. Пархоменко пропонує дещо відмінну ідею та наголошує на тому, що всі порівняння є єдиним комплексом зі спільним семантичним вираженням, але образні та логічні порівняння будуть різнитися за прагматичною настановою. Якщо логічні порівняння під час зіставлення підкреслюють спільність відношень між суб'єктом та об'єктом, то образні звертають увагу

реципієнта на диференційні ознаки компаративного процесу [45, с. 132]. На нашу думку, такі висновки є досить умовними, бо важливу роль у конструюванні порівнянь відіграє смислове наповнення мовної одиниці та мета автора.

Проведення подальших досліджень та аналіз уже відомої інформації дав змогу розширити межі класифікацій порівняльних конструкцій на основі семантичних відношень. Ю. Левін провів дослідження на основі аналізу творів художньої літератури та дійшов висновку, що образні компаративи диференціюються на акцентуальні й описові. Дослідник пояснює, що акцентуальні порівняння у структурі мають спільну основу зіставлення між суб'єктом та об'єктом на відміну від описових компаративних конструкцій, де головна ознака зіставлення може бути багатоаспектною та розширеною. А відтак, образні компаративні конструкції описового типу мають значно ширше семантичне поле і є більш розгорнутими.

Семантичний аспект вивчення порівняльних конструкцій став основою для досліджень А. Міллера. У загальному плані науковець поділяє компаративні конструкції на порівняння буквального типу, порівняння-уподібнення та порівняння-аналогію. Порівняння буквального типу передбачають, що основа зіставлення суб'єкта та об'єкта є очевидною за контекстом і не прихованою. Характерним для порівняння-уподібнення є його здатність інтерпретувати основу зіставлення з різних аспектів від чого може змінюватися і семантичне значення компаративної конструкції. Структура порівнянь-аналогій будується за принципом математичної прогресії й може буди багатоаспектним зіставленням двох предметів, дій чи явищ. Наприклад «А схоже на Б, як С схоже на В». Відповідно, А. Міллер за основу укладання власної диференціації порівнянь бере ознаку зіставлення як основний компонент компаративної конструкції.

Популярними й поширеними в наукових колах є семантична класифікації порівнянь з урахуванням функціонально-стилістичних особливостей. За таким критерієм порівняння можуть функціонувати як

загальномовні або індивідуально-авторські. Системи номінацій подібних різновидів різні. У науковій літературі спостерігаємо варіант номінації як мовленнєві (індивідуально-авторські) та мовні (загальнонародні або усталені).

Основною ознакою загальномовних порівнянь є їх доступність усім носіям мови не залежно від групової належності реципієнтів. Індивідуально-авторські порівняння стають надбанням окремого письменника й можуть бути зрозумілі залежно від контексту та не широкому коли реципієнтів. Подекуди наявні випадки переходу індивідуально-авторських порівнянь у загальнонародні, але це може відбуватися за умови поширення творів або текстів [66, с. 269].

Зазначена диференціація компаративних конструкцій привернула увагу багатьох дослідників. О. Некрасов запропонував таку класифікацію індивідуально-авторських порівнянь:

- 1) порівняльні конструкції з чітко окресленою ознакою;
- 2) порівняльні конструкції з ускладненою ознакою:
 - а) з конкретно-почуттєвою основою ознаки;
 - б) з непередметною основою ознаки [43, с. 37].

Необхідно зазначити, що основа побудови класифікації О. Некрасова охоплює не лише семантичний аспект компаративних конструкцій, а й граматичний, беручи до уваги матеріально-виражені мовні елементи.

Поширеною в наукових колах є диференціація порівняльних конструкцій на кількісні та якісні. Така система диференціації побудована на основі варіацій шляхів зіставлення предметів. Якісні порівняльні конструкції є шляхом зіставлення явищ, дій чи предметів за допомоги абстрактного мислення. Кількісні конструкції призначені для підкреслення відмінностей, що покладені у смислове навантаження, а не зовнішню ознаку.

Можемо зробити висновок, що в науковій літературі проблема класифікації порівняльних конструкцій на основі семантичного аспекту досить поширена та є предметом дослідження багатьох науковців. В основу

розробки подальших диференціацій покладено традиційне розмежування компаративів на логічні та образні, яке охоплює широкий діапазон порівнянь різного семантичного наповнення.

1.2.2. Структурний аспект дослідження порівнянь. Важливу роль у процесі дослідження компаративних конструкцій відіграє структурний аспект вираження порівняння. Протягом тривалого часу дослідники розробляли диференційні класифікації, беручи за основу різні граматичні аспекти мови.

Основним чинником, який є основою для створення відповідних класифікацій став показник наявності чи відсутності компаративного сполучника. Традиційно такі конструкції поділяють на сполучникові та безсполучникові, як, своєю чергою, диференціюються залежно від:

а) синтаксичної функції, характерної для компаративної конструкції (порівняння-обставина, порівняння-підмет тощо);

б) способу морфологічного вираження (порівняння виражені орудним відмінком, ад'єктивні, субстантивні, адвербіальні) [43, с. 45].

Такі класифікації ґрунтуються на основі граматичних ознак. Подібні систематизації розроблені такими науковцями, як І. Кучеренко, В. Огольцев, Л. Прокопчук, С. Рошко, М. Черемисіна, Н. Шаповалов, Н. Широкова та ін. [3, с. 32].

Л. Мацько так само зробила загальною успішну спробу систематизувати компаративні конструкції на основі граматичного вираження й окреслила сім основних позицій, а саме:

1) порівняльно-приєднувальні конструкції, у яких процес конструювання спирається на принцип аналогії образного показника;

2) речення порівняльної структури, де об'єкт зіставлення передбачає всю предикативну частину;

3) описові порівняння;

4) форми порівняння, які передбачають використання прикметників і прислівників зі ступенем порівняння;

5) підрядне речення;

6) форма порівняння орудного відмінка; найчастіше суб'єкт подібних порівнянь передбачає істоту, а об'єкт – зі світу природи;

7) порівняльний зворот, який, у свою чергу, може бути поширеним та непоширеним із використанням сполучників на позначення зіставлення (*як, мов, немов, наче, ніби*) [30, с. 356].

Дослідниця наголосила на тому, що умовно може бути виділена й позиція порівняльних конструкцій з формою заперечення, але такі одиниці трапляються здебільшого у фольклорі та не мають широкого використання у повсякденному мовленні чи художній літературі [30, с. 360].

Щоправда, не всі науковці підтримують таку позицію. Наприклад, М. Черемисіна акцентує свою увагу на тому, що порівняльні конструкції у формі орудного відмінка не можуть кваліфікуватись як компаративні одиниці, оскільки не мають показника зіставлення та граматично-вираженого елемента (сполучника). У нашій роботі ми вважаємо, що процес зіставлення вже є показником порівняння на основі семантичного наповнення. Тож у процесі аналізу дібраного фактичного матеріалу будемо враховувати таку позицію до форм порівняльних конструкцій.

Важливим аспектом дослідження різновидів компаративних конструкцій є морфологічний аспект, який передбачає спосіб вираження елементів. У науковій літературі була розроблена класифікація логічних порівнянь В. Образцовою. Мовознавець диференціювала прислівникові, займенникові порівняння та виокремила порівняння з використанням власних назв. Вона наголошує, що порівняльні конструкції з власними назвами неможливо конструювати за допомоги компаративних сполучників модального значення [43, с. 33].

У теорії загального мовознавства наявно чимало класифікацій порівняльних конструкцій, основою яких є вузький або широкий спектр диференціації.

Є. Черкасова виокремлює два способи розрізнення порівняльних конструкцій, серед яких морфологічний та синтаксичний. «Якщо проаналізувати порівняльні конструкції під кутом зору класичного синтаксису, то вони, безперечно, будуть презентувати різноманітність синтаксичних форм, які поєднані лише функціональною спільністю. Усі вони репрезентують спільне синтаксичне наповнення, яке сприймається на рівні інтуїції та визначається як порівняння» [71, с. 5].

М. Черемісіна виокремлює лише два різновиди компаративних конструкцій. Перший тип передбачає порівняння на основі морфологічного показника та має лише ступені порівняння прикметників. До другого типу належать синтаксичні порівняльні конструкції, які диференційовано на:

1) порівняння – словосполучення, які побудовані за допомоги порівняльного сполучника;

2) порівняння – речення з використанням порівняльного сполучника чи сполучуваного слова [14, с. 13].

Синтаксичний аспект у процесі побудови класифікацій порівняльних конструкцій використовує й науковець О. Пучкова. Лінгвіст пропонує диференціювати всі форми компаративізму на прості й складні та розмежовує різновиди кожного з них. До простих зараховує:

а) аналітичні форми порівняння та вищій ступінь порівняння прикметників;

б) прості сполучникові порівняльні конструкції;

в) прості порівняльні сполучники з використанням сполучникових слів.

Складні компаративні конструкції передбачають:

а) порівняльні словосполучення;

б) порівняльні предикативні частини складного речення;

в) складнопідрядні речення з порівняльним сполучником [14, с. 13].

На нашу думку, найбільш повною та розгорнутою є класифікація порівняльних конструкцій на основі синтаксичного аспекту за М. Каранською. Дослідниця зазначила, що з позиції синтаксису компаративні конструкції становлять категорію модальності, яка може варіюватися залежно від певного простого речення [20, с. 160].

Вона виокремила чотири основні різновиди порівнянь у простому реченні, як-от:

- 1) метафоричне порівняння;
- 2) заперечно-протиставне метафоричне порівняння;
- 3) сполучниковий порівняльний зворот;
- 4) сполучникове порівняння при однорідних членах речення [20, с. 170].

Властивість компаративних конструкцій такого типу передбачає позначення предмета, явища чи дії не шляхом прямої вказівки, а за допомогою опосередкованої назви, тобто у більш метафоричному сенсі. Інколи моделі подібного типу можуть набувати властивостей аналогії у разі накладання кількох метафоричних порівнянь в одне речення.

Другий різновид компаративних конструкцій властивий лише двом типам речень: де іменною частиною мови або інфінітивом виражається і підмет і присудок та речення з двома однорідними присудками.

Конструкції четвертого типу є найбільш поширеними, їх головною ознакою є використання порівняльних сполучників і неможливість підмета набувати порівняльної сполучникової форми.

До конструкцій четвертого типу уналежнено:

- 1) порівняння тотожності при однорідних членах речення за допомогою сполучників *як, наче, немов, ніби* та ін.;
- 2) порівняльне заперечення тотожності окреслених понять із використанням сполучників *не так, як; не тільки, як* та ін.;
- 3) порівняльні конструкції, які вживаються під час зіставлення кількості, якості або міри;

4) порівняння як різновид протиставлення за допомоги сполучників *не те що ..., а й навіть; не те що ..., а й та ін.* [20, с. 170].

На основі опрацьованого матеріалу можемо зробити висновок, що наявність численних спроб класифікувати різновиди компаративних конструкцій та з'ясувати їхню структуру є прямим підтвердженням складності досліджуваної лінгвістичної категорії.

1.2.3. Функціонально-стилістичний аспект дослідження порівнянь.

Актуальною є й проблема розмежування функцій порівняльних конструкцій. Науковці в різні часи визначали диференційні функції компаративізмів. Передумовою цього було те, що вчені досліджували порівняння із різних ракурсів та брали до уваги функціонально-стилістичний аспект.

У наукових колах традиційним є енциклопедичне визначення функції компаративних конструкцій, у якому зазначено, що «завдяки рухливості лексичної семантики, порівняння часто лежать в основі утворення інших художніх засобів – епітетів, метафор, гіпербол, паралелізмів тощо» [68, с. 507].

У процесі дослідження лінгвісти XIX ст. розглядали порівняння як предмет мовної фігури та визначали дві основні функції:

- а) функцію дії;
- б) функцію пояснення [14, с. 48].

З розвитком лінгвістичної науки розширювалися й аспекти дослідження. Науковці прагнули вивчати порівняльні конструкції через різні призми сприйняття. Були проведені дослідження на основі багатьох мов, як-от: англійська, французька, німецька, російська, польська, італійська та ін.

Процес довготривалого дослідження уможливив вивчення основних функцій компаративних конструкцій:

- а) пояснення;
- б) конкретизація;
- в) підкреслення;

- г) підсилення твердження порівняльної форми;
- г) прикрашання творів або текстів компаративними конструкціями;
- д) економія думки;
- е) деталізація окресленого поняття;
- є) надання обраним процесам більшої наочності зображення [14, с. 48].

Окреслені функції не є вичерпними, оскільки у процесі використання мови функції порівняння теж модифікуються в більш нові форми.

Необхідно наголосити на тому, що зазначені функції є різновидом лише мовних компаративів. У науковій літературі використовують інший аспект функціонування порівняльних конструкцій – мовленнєвий. Детальним дослідження таких функцій займалася М. Конюшкевич. Науковець визначила зовнішньомовні та внутрішньомовні ракурси функціонування зважаючи на їхню роль у тексті чи мові. Для кожної групи порівнянь дослідниця визначає різні функціональні властивості. Так, до системи порівняльних конструкцій зовнішньомовного типу належать дві основні функції: концептуальна й вербалізація пізнання. Систематизація функцій внутрішньомовних порівнянь ґрунтується на семантичному аспекті та моделі їхньої побудови. Звідси, М. Конюшкевич визначає такі функції внутрішньомовних компаративних конструкцій:

- а) моралізації;
- б) словотворення;
- в) стилетворення;
- г) характеристичності;
- г) структурування.

Загалом погляди мовознавців та літераторів на коло функціонування компаративних конструкцій є доволі ідентичними, бо представники різних наукових галузей функцію пізнання невідомого визначають основною. Адже саме компаративні конструкції дають змогу не лише посилити емоційний вплив на читача, але й допомагають повноцінно розкрити зміст обраного поняття в зіставленні з іншим предметом чи явищем.

Сьогодні лінгвісти акцентують свою увагу на антропоцентричному аспекті дослідження. Така позиція зумовлена тим, що саме цей напрям роботи дає змогу простежити природовідповідний процес створення мовної картини світу. Окреслена тенденція процесу пізнання стала підґрунтям для нових відкриттів і розв'язання проблемних питань.

На основі антропоцентричної концепції З. Попова та Й. Стернін запропонували таку класифікацію компаративних конструкцій [51, с. 117]:

- 1) порівняння-уявлення;
- 2) порівняння-схеми;
- 3) порівняння-поняття;
- 4) порівняння-фрейми;
- 5) порівняння-сценарії;
- 6) порівняння-гештальт [51, с. 36].

До другого типу зараховують конструкції, що характерні здебільшого для творів художньої літератури, де велику роль відіграють саме світобачення та рівень сприйняття читача. За допомоги таких порівнянь репрезентуються здебільшого зовнішні ознаки, деколи – емоційний стан героя.

Зображення й опис просторових меж є характерним підґрунтям для використання порівнянь-схем. Географічні назви та їхні межі можуть зіставлятися з предметами чи явищами, які можуть бути несумісними з позиції логіки. Конструювання подібних форм залежить від уяви письменника.

Модель порівняння-поняття виконує, на нашу думку, основну функцію компаративних конструкцій. Конструювання зіставлення подібного типу дає змогу акцентувати увагу саме на позначенні й поясненні окресленого явища з виокремленням характерних ознак.

Порівняння-фрейми є складним і багатоаспектним, оскільки передбачає об'єкт (те, що порівнюють) у різноплановій позиції із можливістю

варіативної інтерпретації. Предмет зіставлення може бути багатовимірним, його розкодування залежатиме від контексту.

Умовно порівняння-сценарії можемо співвіднести із порівнянням у формі підрядного речення (за класифікацією Л. Мацько). Останній різновид класифікації компаративних конструкцій є багатоаспектним, передбачає комплекс мисленевих дій та передбачає багатоступеневу порівняльну одиницю [51, с. 44].

Автори класифікації наголошують на тому, що її позиції можуть бути значно розширені, спираючись на різні аспекти людського життя (вік, національність, професію, діяльність та ін.).

Окремо можемо визначити особливу функцію порівнянь у художньому тексті, яка полягає у створенні ідіостилю окремого письменника. На важливості такої функції наголошували Д. Александрова, Е. Большакова, Н. Макарова та ін. [14, с. 35]. І це справедливо. Адже кожен письменник має власний унікальний ідіостиль, процес аналізу таких засобів дає змогу простежити характерні риси окремо дібраного фактичного матеріалу й функціонування відповідного лінгвістичної явища.

Висновки до першого розділу

Категорія порівняння є багатовимірним і різнобічним напрямом у науці загалом, оскільки різні галузі знання прагнуть повністю висвітлити значення та функціонування процесу зіставлення. Серед них такі науки, як-от: філософія, літературознавство, мовознавство тощо.

Порівняння є досить поширеним засобом комунікації не лише в художній літературі, а й у повсякденному мовленні, що спричинило порушення ряду проблемних питань у наукових колах стосовно принципів їхньої класифікації й окреслення меж функціонування.

Аналіз наукової літератури дав змогу виокремити основне витлумачення порівнянь у лінгвістиці, ґрунтована на його аналізі як фігури,

що полягає в зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших.

Остаточно не визначеною залишається проблема номінації структурних елементів порівняння. Деякі варіанти назв є абстрактними, що унеможливує повноцінне розкриття ролі структурних компонентів. Тому більшість науковців вважають традиційною моделлю номінації на позначення суб'єкт (основа), ознака, об'єкт (образ) зіставлення.

Диференційні погляди на формально-граматичні особливості стали причиною появи низки класифікаційних схем відповідно до формально-граматичних особливостей. У зв'язку з неоднозначними поглядами лінгвістів щодо диференціації порівнянь акцентуємо увагу передусім на семантичному, структурному, функціонально-стилістичному аспектах вивчення відповідної лінгвістичної категорії. На основі семантичних параметрів традиційно виокремлюють логічні та образні порівняння, які в різних наукових студіях кваліфіковані по-різному.

Із огляду на формально-граматичні особливості спостерігаємо увагу дослідників до так званих сполучникових / безсполучникових зразків.

До основних функціонально-стилістичних параметрів уналежнюємо такі функції, як-от: пояснення невідомої інформації, конкретизація обраного об'єкта, підкреслення головної ідеї стосовно прагнення автора, надання художнім творам більш стилістично-забарвленого тону та посилення наочності головної ідеї. Визначити єдину систему функціонування порівняльних моделей не можливо, бо процес дослідження відповідної мовної категорії ґрунтований на різних аспектах.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА

Визначальним напрямком сучасної лінгвостилістики є дослідження мовотворчості письменників, їхнього самобутнього мовомислення з властивими саме їм тими чи тими мовностилістичними пріоритетами. Особливу ж увагу в цьому аспекті привертають творчі індивідуальності з різнобічними літературно-мистецькими вподобаннями. Однією з таких непересічних постатей в українському мовно-літературному просторі можна справедливо вважати Григорія Гусейнова – яскравого представника сучасності, чия творчість займає особливе місце у вітчизняному літературному процесі й переконливо демонструє творче оновлення української літератури останніх десятиліть. Як справедливо зауважує Н. Мельник, «Сьогодні літературний процес – це не лише калейдоскоп відомих та нових імен, це, перш за все, творчий експеримент, пошук шляхів до сучасного розуміння значення літератури в житті людини, змісту і форми художнього твору, ролі письменника в суспільстві. Саме тому сучасна українська література відзначається жанровою різноманітністю, ідейною багатогранністю» [32, с. 131].

Творчий доробок Григорія Гусейнова репрезентує об'єктивну інформацію про довкілля й водночас засвідчує суб'єктивне, авторське, ставлення до тієї чи тієї реалії, а відтак – вирізняється потужним стилістичним потенціалом. Розмаїті стилістичні ресурси дають змогу посилити враження від висловленого, актуалізувати увагу адресата, вплинути на його розум та емоції. Письменник, репрезентуючи свою творчу манеру, активно послуговується різними стилістичними засобами, висловлює свою авторську позицію через відповідні почуття, емоції, оцінку і т. ін., зокрема й уміло посилює виражальні можливості мови за допомогою порівнянь. І це цілком закономірно. Адже порівняння є одним із найпоширеніших шляхів

увиразнення не лише художнього, а й повсякденного мовлення. Такий підхід загалом пов'язують із тим, що порівняння (компаратив) здебільшого розглядають як тропеїчну фігуру, що за допомогою мовного зображення представляє предмет, людину чи певне явище через найхарактерніші ознаки, які є властивими для інших [31, с. 359].

Творчість Григорія Гусейнова є цінною джерельною базою для дослідження компаративів, адже дозволяє простежити і структурно-семантичне розмаїття порівнянь, використовуваних у тому чи тому тексті, і «майстерність письменника, своєрідність авторського стилю, щирість, відвертість, уміння відтворити культурну атмосферу минулого» [32, с. 140–141].

Порівняння, якими послуговується письменник у свої творчій діяльності, не є однотипними ні у структурному, ні в семантичному плані. Вони доволі строкаті. До того ж, як уже зазначалося в першому розділі, спостерігається різнобій і в самих наукових підходах щодо систематизації порівнянь. Наприклад, Н. Шаповалова свого часу висловила думку, що сучасна українська мова вирізняється широким спектром порівняльних відношень, проілюстрованих такими граматичними формами, як-от:

- 1) орудний відмінок іменників (займенників) у порівняльному значенні;
- 2) прислівники із префіксом *по-*;
- 3) прикметники, прислівники із суфіксами *-уват(-юват-)*, *-аст- (-яст-)*, *-ист-*;
- 4) прикметники із суфіксальними морфемами *-видний*, *-подібний*;
- 5) складні прикметники, що містять компоненти *-головий*, *-зубий*, *-крилий* тощо;
- 6) синсемантичні слова на зразок *схожий*, *подібний*, *здаватися*, *скидатися* тощо;
- 7) порівняльні сполучники;
- 8) модально-порівняльні частки частками [74, с. 38].

У сучасній лінгвістиці розглядають також чи то закономірності вияву порівняння у структурі простого речення [18, с. 223], чи то формально-граматичні та семантико-синтаксичні особливості порівняльних конструкцій у структурі складнопідрядного речення [58, с. 16]. Такі питання є проблемними, дискусійними. Це стосується, зокрема, й диференціації таких різновидів, як підрядні порівняльні обставинні міри й ступеня; підрядні порівняльні обставини способу дії. Адже, загальновідомо, що порівняльні сполучники, за допомогою яких приєднується підрядна предикативна частина, не завжди засвідчують порівняльні смислові відношення. Наприклад: *Навіть коли наспівували зовсім незнайоме, він гарно, нота за нотою, підбирав мелодію, а далі вигравав так майстерно, наче він завжди її виконував* (6, с. 335); *Вона розповідала про свої враження таким чином, ніби пише не з європейської країни, а з екваторіальної Африки* (4, с. 54); *На мене дивно подивилися так, як люди дивляться на ворога чи останню наволоч* (7, с. 43); *Ці дні пролітали так нечутно, наче кішка пройшла своїми м'якими лапками* (6, с. 126); *Микола Львович усміхнувся й мовив ледь чутно, наче він боявся перервати розповідь юного Владиславського-Падалки* (4, с. 8); *Час швидко летів, як шлях летить з-під копит* (6, с. 380); *Сто тисяч мовчазних дядьків тупцювало посеред нічного мегаполіса, наче сповнена передчуттів армія тримала курс у бік найближчого фронту* (7, с. 17) тощо. На нашу думку, лише дві останні ситуації демонструють зіставлення на основі відповідних ознак: *час летить швидко > шлях летить швидко з-під копит; сто тисяч мовчазних дядьків тупцювало посеред нічного мегаполіса > наче сповнена передчуттів армія тримала курс у бік найближчого фронту*. Решта ситуацій ілюструє чи то відношення способу дії, чи то означальні і т. ін. відношення. Пор. також: *Дехто з солдатів помахали руками, ніби всі тимчасово прощалися* (6, с. 91); *В палатах солдати, довго після операції не приходили до тями, марили, продовжували воювати, пронизливо кричали, ніби підтримували себе прокляттями* (6, с. 284); *Далі він якийсь час повільно рухав губами, ніби проказував*

нечутні йому самому слова, на давно всіма забутій мові шумерів (6, с. 17); *Знечів'я Шкіпер з кінця в кінець снував садком, наче він запутував сліди* (6, с. 401). З огляду на складність проблеми й неможливість її розв'язання в межах запропонованого магістерського дослідження, гадаємо, порівняння у структурі складного речення має стати об'єктом у подальших наукових розвідках. Наразі плануємо зосередити ґрунтовну увагу на порівняннях у структурі простого речення.

Подекуди як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники вдаються до систематизації порівняльних конструкцій на основі способу граматичного поєднання компонентів, диференціюючи, відповідно, сполучникові / безсполучникові різновиди [35, с. 162]. На думку О. Молчко, «формально-семантичним критерієм такого поділу є саме спосіб синтаксичного зв'язку в межах кожної конкретної конструкції безсполучниковий чи сполучниковий» [35, с. 162]. Така класифікація не є загальноприйнятною, однак підтримується великою кількістю науковців, а тому, вважаємо за доцільне систематизувати дібраний фактичний матеріал з урахуванням граматичного поєднання елементів (зі сполучниками / без сполучників). У зв'язку зі сказаним вище всі порівняння, якими послуговувався Григорій Гусейнов у досліджуваних творах задля репрезентації й оцінювання тих чи тих реалій об'єктивної дійсності, ми розглядатимемо у межах двох груп:

- 1) сполучникові порівняння;
- 2) безсполучникові порівняння.

2.1. Сполучникові порівняння

Сполучникові порівняння зазвичай ототожнюють із порівняльними зворотами, які у структурі простого речення розглядаються як відокремлені члени речення, використовувани задля яскравішого й наочнішого визначення характеристики того чи того предмета або його ознаки через зіставлення. Пор.: Порівняльний зворот – це відокремлений член речення, який

вживається в реченні зі спеціальною семантико-синтаксичною функцією [18, с. 223]; Порівняльний зворот – частина простого речення, що являє собою поєднання повнозначного слова та компаративного сполучника і виражає значення зіставлення [68, с. 467]. З позиції О. Молчко, сполучниковим, або розгорненим порівнянням, варто вважати конструкцію «з лексично вираженими сполучним елементом, суб'єктом (*comparatum*) і об'єктом (*comparandum*); основа порівняння (*tertium comparationis*) може бути, як відомо, експліцитною чи імпліцитною» [34, с. 162]. Такі конструкції у письменницькому творчому доробку виявляються доволі продуктивними. Наприклад: **Як і мені**, їй було смішно в місцях, де насправді не сміявся ніхто, і зовсім не смішно, де всі рвали боки (7, с. 96); **Пройде багато років, я стану, як він** – невпевнена в собі залякана особа (7, с. 43); **Але хто ще має такий гідотний характер у Городищі, як Онищенко** (7, с. 103); **Інна була закохана в мене, як і я в Таню** (7, с. 86); **Лекція відбудована до останнього слова, ніби віриш** (1, с. 139); **Особливо догоджала одна з них, вона не зводила очей з Василя, і він уміло, ніби диригент, до цього її заохочував** (1, с. 115); **Ми стали в школі ніби зайвими** (1, с. 89) тощо. У таких ситуаціях «встановлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруться до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, проте акцентується на чомусь одному» [21, с. 604]

Письменник майстерно оперує як логічними, так і образними порівняннями задля передачі відповідної інформації реципієнтові. Вони мають різні структурно-семантичні особливості, є не однотипними щодо морфологічного вираження (наприклад, **як і мені**; **як і я в Таню**; **ніби віриш**; **ніби зайвими**), демонструють розгалужений діапазон застосування. Окрім того, відрізняються не лише якісно (об'єктом, ознакою чи то образом порівняння), а й кількісно (компонентним складом), що дало нам підстави диференціювати порівняльні звороти на непоширені (елементарні, мінімальної структури) та поширені (неелементарні, багатоконпонентної структури). Наприклад: **Раділи, ніби діти, коли набігав вітерець чи**

починався дощ (6, с. 331); Поруч з ним сиділа онучка в гарному капелюшку і одязі, як курсистка (1, с. 62); Людина, коли заговорить про секретаря управи, – як і дерево, з часом міняється, це нормальна річ, інакше можна всохнути, але те, що відбувається з Андрієм Онищенком, я не розумію: його викрутаси насторожують (6, с. 256); Пустотливий промінь сонця зупинився у зеленій гущині, та лиш здалеку придивлявся до сивої, мов туман той, борода (1, с. 30); Очі блищать, ніби політі олією (7, с. 81); Уявляєш, я лисий, наче листок паперу (7, с. 45); Всі троє в родині росіянок мали помітно татарські обличчя з чіткими виразними рисами, наче вирізьблені з темного сучкуватого дерева (6, с. 212) тощо.

2.1.1. Непоширені порівняльні звороти. До них зараховують здебільшого порівняння, що передбачає мінімальну структуру – поєднання порівняльного сполучника з компонентом, вираженим повнозначною частиною мови, які загалом реалізують значення зіставлення. Наприклад: *Врешті-решт, один до старості мав густу, хоча й зовсім сиву шевелюру, а другий був, як коліно, лисим (2, с. 8); Він тепер попереду всіх ніс великий оберемок примітивних інструментів, що ними нібито слід було зрізати товсті, як палець, стебла щиріці та колючого осоту (6, с. 35); Ніби мумія, щось передчуваючи, того вечора приворотно дивився на вхідні клубні двері (7, с. 97); Завідувала клубом онука жандарма Рябабаби, що в старорежимні часи, ніби пам'ятник, постійно стовбичив на розі Німецької вулиці й постійно десятиліттями оббирав людей (6, с. 277) тощо.*

Такі конструкції митець використовує для опису загальної характеристики явищ, дій та персонажів або ж – для надання інформації, декодування якої потребує того чи того підтексту. На думку Д. Баранника, подібні порівняльні звороти – не лише граматичне, а й художньо-стилістичне явище, а відтак – у реченні вони часто бувають нечітко граматично адресовані, можуть мати подвійну синтаксичну природу» [3, с. 10].

З огляду на морфологічні особливості конструювання непоширених порівняльних зворотів, зауважимо: у творчому доробку Григорія Гусейнова досить активно використовуються порівняльні звороти, що передбачають поєднання компаративних сполучників *як*, *ніби* (*нібито*), *мов* (*мовбито*), *начеб* (*неначебто*) тощо переважно з іменником у формі називного відмінка, наприклад: *Спробував підняти, але вантаж був занадто тяжким, ніби каміння* (6, с. 99); *Мій чоловік палив, як паровоз, тому дуже люблю запах тютюну* (6, с. 311); *Наче кошеня, став ходити слідом, поки не помітила тильної уваги до своєї персони* (7, с. 82) тощо. Подекуди це може бути прийменниково-іменникова граматична форма: *Коли ніготь грузне, немов у тісто, то ще кавун зелений, як бубон* (5, с. 80) (пор.: субстантивний компонент, уведений у структуру предикативної одиниці за допомогою порівняльного сполучника, характеризується граматичним значенням знахідного відмінка). Такі субстантивні компоненти, що являють собою відповідні образи, які письменник малює в уяві адресата, демонструють і розмаїті семантичні особливості, оскільки своєрідні образи зіставлення використані на позначення різних реалій об'єктивної дійсності, що іноді виявляються навіть важко зіставляваними. Подекуди логічні зв'язки між суб'єктом та об'єктом зіставлення є невідповідними. Такий стилістичний прийом може слугувати увиразненню авторського бачення світу й сприяє появі так званих індивідуально-авторських порівнянь.

На основі тих чи тих ознак відповідна реалія, що слугує основою зіставлення, репрезентується через найрізноманітніші образи, найчастіше пов'язані з бурхливим повсякденним життям, так би мовити, артефактами: *Гуртожиток гудів, наче вулик* (7, с. 38). Щоправда, подекуди не все так просто, як здається на перший погляд. Адже адресатові іноді важко декодувати запропоновану інформацію, оскільки не вистачає певних знань про ту чи ту реалію. Наприклад: *Вона ж спокійно спостерігала як я поволі складаюся удвоє, ніби цизорик* (7, с. 79), де *цизорик* – це «складний багатофункціональний ніж, що складається удвоє» [65, с. 894]. Очевидно,

така інформація розрахована не на будь-якого читача. І відповідний образ може виникнути в уяві лише підготовленого адресата, що зможе правильно сприйняти й осмислити (через зіставлення) те, що хотів продемонструвати письменник. За допомогою таких конструкцій автор підкреслює іронічне ставлення до зображуваної ним дійсності, порівнюючи при цьому логічно несумісні реалії (пор.: істота порівнюється з неістотою). Інший приклад: *Підняв голову: на десятиметровій цистерні, ніби лялька, сиділа невеличка столітня бабуся* (6, с. 102). Пор.: зазвичай лялька асоціюється з красою, однак у межах відповідного контексту образ ляльки проектується на «невеличку столітню бабуся», імовірно, актуалізується ознака «непорушності, неспроможності здійснювати будь-які рухи».

Подекуди письменник використовує, так би мовити, традиційний порівняльний зворот для нетрадиційного зіставлення, унаслідок чого й досягає бажаного стилістичного ефекту, як-от: *Вже на вулиці, озирючи чорне, мов смола, небо, Сьома згадав популярну довоєнну пісеньку* (6, с. 130) (порівняльний зворот *чорні, як смола* зазвичай використовують для зображення зовнішньої характеристики людини чи тварини (*чорні, як смола, брови; чорне, як смола, волосся* тощо)).

У поодиноких ситуаціях письменник використовує й інші усталені порівняльні звороти, десь-не-десь модифікуючи їх. Наприклад: *Історія та згодом на всі лади переповідалася в місті, як казка* (1, с. 76) (пор.: *історія* (основа) *переповідалася* (ознака), *як казка* (образ), тобто звичайна історія доповнювалася, змінювалася, набувала міфічності тощо). Інший приклад: *Після випитої горілки він міг почати гамселити себе в груди й повторювати, ніби платівка: «Я – комуніст!»* (6, с. 132), де повторювати, ніби платівка набуває семантичної неподільності – «безперестанку говорити одне й те ж».

Заслуговує на увагу те, що внаслідок зіставлення відповідної реалії митець апелює до компаративних артефактових образів, пов'язаних із географічними об'єктами, як-от: *Мені Білаш на концерті здавався велетенським, як гора* (7, с. 29); *Мені ця кімната здавалася безкраєю, наче*

море (7, с. 132). Пор.: *гора* – «значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень; велика кількість чого-небудь складеного в купу; багато чогось», тобто зіставлення відбувається на основі розмірних характеристик (*Білаш* (основа) > *здавався велетенським* (ознака) > як *гора* (образ); *море* – «великий водний простір, оточений суходолом» (*кімната* (основа) > *здавалася безкраєю* (ознака) > як *море* (образ). Інші приклади: *Ти от згадай номер клоуна Попова: ареною в темряві бігає промінь світла й стає досить великою плямою, ніби поляна* (7, с. 40); *Дім стоїть обабіч, ніби на півострові, в затишку заміських дерев* (5, с. 75) тощо.

Використовувані письменником порівняльні звороти засвідчують й компаративні образи, що апелюють до тих чи тих атмосферних явищ і характеризують зовнішні / внутрішні властивості суб'єкта дії, що здебільшого є назвою істот, рідше – неістот, як-от: *Блискаючи білими, ніби сніг, зубами, казав він жінці, яка не уявляла в якій ситуації щойно знаходилась* (6, с. 138); *Дівчина, ніби блискавка, вела гайдамаків на неприступні мури* (5, с. 8); *Вода у озері й у найспекотніше літо залишалася, як крига, дуже холодною* (6, с. 342) тощо. Якщо в першій ситуації автор вдається до використання компаративної конструкції для репрезентації портретної характеристики, то в останній – для температурної, актуалізує експліцитні атрибутиви: у першому разі – *білий*; у другому – *холодний* (пор.: *білий, як сніг; холодний, як крига*).

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, письменник досить часто продукує непоширені порівняльні звороти з зоонімічним компонентом, зіставляючи здебільшого людину (людей) із представниками тваринного світу. Наприклад: *Щойно колона наблизилася, стало ясно, що під конвоєм густою валкою женуть, ніби худобу, кілька тисяч жінок* (6, с. 51); *Хтось навіть переказував його слова про те, що на війну армію веде не любов до вітчизни чи навіть бажання пожитися, а ординарний барабан, він людей жене на смерть, ніби отару* (6, с. 375) тощо. Наразі проводиться паралель між певною кількістю (множинністю) предметів (*кілька тисяч жінок; людей*)

з предметами, що так само репрезентують множинність, збірність (пор.: худоба – «чотириногі свійські сільськогосподарські тварини»; отара – «великий гурт овець, кіз»). Обидва зооніми непоодинокі використовувані в порівняльних конструкціях, про що свідчать і спеціальні позначки у тлумачних словниках. Щоправда, ознака, на основі якої відбувається зіставлення, повсякчас модифікується. Однак можна говорити про те, що автор висловлює негативно оцінку зображуваному. Причому непоширені порівняльні звороти з негативно оцінною семантикою вирізняються продуктивністю: актуалізуються як зооніми, що пов'язуються з побутовими реаліями українців, так і ті, які є для них екзотизмами. Наприклад: *Не поводи себе, як курка* (7, с. 103); *Малим Шкіпер любив тут ловити малесеньких, ніби мухи, жабенят з червоними черевцями* (6, с. 403); *Й ось тепер невеличкий, схожий на цигана, хлопець, наче мавпа, висів на металевих прутах з іншого боку клітки* (6, с. 385); *В останній момент чимало зуміло вирватися, і тепер некерований натовп, наче саранча, сунув у бік Дніпра* (6, с. 78). У першій ситуації суб'єкт дії, виражений імпліцитно, зіставляється з куркою. Ознака також прихована. Вочевидь, можна говорити про відповідну поведінку, що не викликає захоплення (пор.: усталена порівняльна конструкції *як курка з яйцем*, а також інші фразеологізми з негативно оцінним значенням: *мокра курка* – «про жалюгідну на вигляд або безвольну, нерішучу людину»). Імовірно, письменницький контекст можна перефразувати на конструкцію, ускладнену поширеним порівняльним зворотом: *Не поводи себе, як сліпа курка*, тобто як жалюгідна або безвольна, нерішуча людина. У другому контексті внаслідок зіставлення виникає образ мавпи на основі ознаки «безпроблемно висіти на чомусь» (пор.: у переносному значенні *мавпа* – «людина, що сліпо наслідує чужі звички, вчинки»). В останній ситуації письменник актуалізує усталений порівняльний зворот, супроводжуваним дієсловом *сунути* (пор.: *сунути, як саранча* – «великою масою сунути, лізти куди-небудь», а *саранча* в переносному, зневажливому розумінні – «велика кількість людей як

уособлення зажерливої і руйнівної сили»). Цілком закономірною є основа відповідного зіставлення (*натовп* – «велике неорганізоване скупчення людей»).

У ролі компонента-зооніма зрідка використовуються лексеми на зразок *птах*, *голуб*, *крук* тощо. Наприклад: *Незважаючи на молодість, дивак прославився: на модерному апараті літав, **ніби птах*** (7, с. 58); *Здавалося, він ось-ось полетить над земним натовпом, а з обох його рукавів випурхуватимуть, **наче голуби**, листки чистого паперу* (5, с. 121); *Думки, **ніби круки**, копували, кружляли, але пристану та спокою так і не знаходили* (3, с. 17) тощо. Зіставлення відбувається переважно на основі ознаки, репрезентованої дієсловом руху (*літати*, *кружляти* і т. ін.), тобто чийсь рухи порівнюються з рухами відповідних представників тваринного (пташиного) світу. Частина таких порівняльних зворотів також отримала статус усталених, або стійких, порівнянь (пор.: *налетіли, мов круки* – «зненацька, неочікувано»), демонструє зіставлення на основі суміжності ознаки дії. За допомогою подібних компаративних компонентів (лексем із пейоративним семантичним навантаженням) письменник засвідчує власне ставлення до того чи того об'єкта.

Аналіз фактичного матеріалу дає підстави констатувати: письменник добре усвідомлював те, що людина сприймає дійсність через світ речей живої / неживої природи, а з-поміж об'єктів живої природи заслуговує на увагу не лише фауна, але й флора. Звідси, відповідно, натрапляємо й на низку порівняльних конструкцій із компаративним компонентом фітонімом, що чи то передає загальне уявлення про реалію, чи то репрезентує конкретне найменування. Наприклад: ***Як трава**, я тихенький такий* (2, с. 8); *Червона від сорому, **наче мак**, Єлька не знала, куди подітися, і понад тиждень не показувалася на очі Шкіперові* (6, с. 212); *Бессарабців з темними, **наче терен**, голодними очима Шкіпер постійно бачив біля селищної крамнички* (6, с. 359) тощо. Пор.: у першій ситуації порівняльний зворот є результатом трансформації усталеної конструкції *тихіший від води, нижчий від трави*»,

за якою письменник закріплює традиційне значення – «про того, хто поводить себе дуже скромно, виявляє покірність, є тихим, непомітним»; решта ситуацій актуалізує кольористичну ознаку зіставлення: *(Єлька (основа) > червона (ознака) > як мак (образ); бессарабці (основа) > темними очима (ознака) > як терен (образ).*

Діапазон образів (того, з чим порівнюються відповідні об'єктивні реалії) у творчому доробку Григорія Гусейнова досить широкий і не вичерпується артефактами, зоонімами й фітонімами. Ідеться також про компаративні образи, що виникають на основі найбільшої спорідненості й апелюють до особи. *Це люди, наче сироти, плетуться десь у хвості, боячись будь-якої миті вигулькнути за невідомою межею, наодинці з собою* (6, с. 17); *Автор «Ревізора» характеризував «однборцинка» як людину віддану нації, зокрема, історичній, чутливу, наче дитина* (1, с. 118) та ін. Причому репрезентовані образи стосуються різних вікових і статусних категорій.

Досить часто натрапляємо на компаративні образи, пов'язані з професійною діяльністю. У такому разі актуалізуються й відповідні лексеми – назви професій. Наприклад: *Особливо догоджала одна з них, вона не зводила очей з Василя, і він уміло, ніби диригент, до цього її заохочував* (7, с. 115); *Найрозумнішою у нашій кімнаті була Інна, яка керувала нашими грошима, ніби бухгалтер* (7, с. 142); *Цистерна була облита олією, слизька й бридка, але хлопець не пошкодував своїх парусинових штанів і став, наче циркач, дряпатися нагору* (6, с. 101) і т. ін. Варто, очевидно, зазначити, що такі порівняльні звороти є здебільшого індивідуально-авторськими, оскільки репрезентують особливе письменницьке бачення певного явища, акцентують увагу на тій чи тій ознаці, важливій для авторського світобачення, однак не завжди. Пор.: *Василь (основа) > уміло (ознака) > ніби диригент (образ)*, де *диригент* – «керівник колективу виконавців в оркестрі, хорі або балетному спектаклі», тобто від дій відповідного суб'єкта залежить кінцевий результат, він має бути віртуозом. Конструкція *ніби диригент* отримала статус усталеного порівняння.

Окрім того, у творчому доробку автора наявні й такі порівняльні звороти, у структурі яких функціонують субстантиви, що мають статус власних назв. Наприклад: *В колоні, помітний здалеку, на голову вищий від інших, наче Гулівер, крокував інженер хлібозаводу Семен Дашевський* (6, с. 195); *Настя повела її до німця-комірника, напівсонного, немолодого чоловіка в окулярах, який цілими днями, не витикаючи носа, ніби Гобсек, сидів перед свого шпитального багатства* (6, с. 251). Зіставлення власних художніх героїв із відомими літературними персонажами посилює стилістичний ефект, модифікує асоціативні зв'язки й спонукає читача домислити ту чи ту ситуацію. Скажімо, найменування *Гулівер* – головний герой тетралогії Джонатана Свіфта «Мандри Гулівера» – зазвичай використовують для означення того, хто вирізняється великим зростом, хоч він був людиною звичайного зросту, а велетнем – лише в очах ліліпутів (пор.: *Семен Дашевський* (основа) > *на голову вищий від інших* (ознака) > *наче Гулівер* (образ); *Гобсек* – головний персонаж однойменної повісті Оноре де Бальзака, що його називають «людиною-векселем», «золотим істуканом» через притаманні йому збиткові інтереси пор.: *німець-комірник* (основа) > *сидів перед свого багатства* (ознака) > *ніби Гобсек* (образ). Подекуди у функції компаративного образу функціонує лексично неподільне сполучення, що є поєднанням прізвища та імені, як-от: *На сцені солістка, як і Едіта П'єха, вміло піднімала руку* (7, с. 86), де *Едіта П'єха* – «естрадна співачка; народна артистка Радянського Союзу».

Творчий доробок Григорія Гусейнова засвідчує ситуації, у яких непоширений порівняльний зворот, уведений у структуру речення за допомогою компаративних сполучників, має не іменникову, а прикметникову (дієприкметникову) форму вираження. Почасти такі компоненти субстантивуються. Наприклад: *Борис ходив містом, ніби божевільний* (6, с. 326); *Море там, як мені здалося, не справжнє, ніби казкове, на ньому печать веселого адриатичного піратства* (7, с. 45); *І тут їм несподівано відкрилася моторошна картина, від чого обидва стояло нерухомо, наче*

вкопані, відчувши як кам'яніють їхні тіла (6, с. 193) тощо. До того ж, зауважимо, вони ілюструють переважно усталені звороти, як-от: *ходити, як божевільний; стояти, як вкопаний*.

Зрідка натрапляємо на контексти, у яких відбувається модифікація порівняльного значення сполучника й перехід його до розряду часток. У такому разі поєднання *мов (як, ніби, начеб* тощо) та субстантивного компонента не ускладнюють структуру простого речення, а репрезентують предикативність. Наприклад: *Серце ніби співало, вимагало розрядки* (7, с. 141), де *ніби співало* – простий ускладнений присудок (порівняльний чи вірогідний відтінок значення).

Отже, у творчому доробку письменника представлений широкий діапазон непоширених порівняльних зворотів, уведених у структуру речення за допомогою порівняльних сполучників. Порівняльні сполучники зазвичай поєднуються із субстантивним компонентом, вираженим формою називного відмінка однини, рідше – прийменниково-іменниковою формою.

Письменник репрезентує як традиційні, так і індивідуально-авторські компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах, що, своєю чергою, засвідчують ті чи ті семантичні особливості.

2.1.2. Поширені порівняльні звороти. Такий різновид компаративних конструкцій вирізняється у творчості Григорія Гусейнова особливою частотністю. Їхньою характерною ознакою є увиразнення елементарної структури порівняльного звороту додатковим компонентом (компонентами), що не лише видозмінюють формально-граматичні показники, а й доповнюють, конкретизують, деталізують, уточнюють повідомлювану інформацію, зокрема й інформацію про ознаку й образ зіставлення. Наприклад: *Осі і зважай, що все в них за розкладом, а працюють чітко, ніби швейцарський годинник* (6, с. 156); *За два дні кавуни стають твердими, мов добре яблуко* (5, с. 80); *Осінь одягла жовте на зелене, й уже хтось, наче*

театральні декорації, ставив тіні (6, с. 178) тощо. Пор.: *ніби годинник і ніби швейцарський годинник; мов яблуко і мов добре яблуко; наче декорації і наче театральні декорації*.

Поширені порівняльні звороти, що являють собою поєднання компаративних сполучників і атрибутивно-субстантивного словосполучення є інформативнішими, більш наснаженими, увиразнюють ознаку зіставлення. Зауважимо, що такі зразки відображають специфіку письменницьких поширених порівняльних зворотів, з-поміж яких чимало індивідуально-авторських. Наприклад: *Стрімко, ніби степовий кібець, він вискочив з-за паркану, похапцем зібрав клапті паперу в кишеню і побіг з підозрілого місця* (6, с. 20); *Всі ми, як дощові черв'яки, гриземо кожен свою дорогу* (7, с. 46); *Максим намагався робити свою справу з надзвичайною швидкістю, ніби справжній гонщик* (7, с. 153); *Довоєнне фото дрижить у тонких старечих пальцях Яра Славчука, наче вербовий листок* (1, с. 54); *Наче великі кораблі, впливли шматки грандіозного, аж ніби взятого синявою лісу, в херсонський розгонистий степ* (3, с. 31) тощо. У ролі атрибутивного компонента зазвичай виступають відносні прикметники (*ніби швейцарський годинник; наче театральні декорації; ніби степовий кібець; як дощові черв'яки; наче вербовий листок*), рідше – якісні (*мов добре яблуко; ніби справжній гонщик; наче великі кораблі*), що узгоджуються з поширюваним субстантивним компонентом у роді, числі й відмінку. Трапляються контексти, де атрибутивно-субстантивне словосполучення, уведене у структуру простого речення за допомогою порівняльного сполучника, ілюструє граматичну форму непрямого відмінка, як-от: *Мені здається, що рости псевдотузії стільки ж років, як і гарному дубові* (4, с. 8), де у структурі компаративу наявна і підсилювальна частка.

Уважаємо за необхідне наголосити на тому, що поширені порівняльні звороти, як і непоширені, демонструють компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах. Однак доволі часто актуалізуються ті чи ті артефактові компаративні образи. Наприклад: *Я був*

свідомий, що без надмірних претензій скромні кімнати гуртожитку й багато хто з нових знайомих затісні, **як ранкова електричка** (7, с. 116); Він, позираючи на них, раз у раз уявляв *Валю*, її **світлі, ніби безхмарне небо**, *очі* (6, с. 376) тощо. Пор.: кімнати (основа) > затісні (ознака) > як ранкові електрички (образ), не будь-які електрички, а ранкові, коли люди поспішають на роботу, у справах і т. ін.; *очі* (основа) > світлі (ознака) > як безхмарне небо (образ), адже небо може бути й іншим. Такі компаративні образи «дають змогу побачити щось нове, раніше приховане, у характеристиці відповідних реалій об'єктивного світу» [21, с. 604].

Поширені атрибутивно-субстантивні (двокомпонентні) порівняльні звороти містять у своєму складі прийменникову граматичну форму, що зазвичай зумовлено граматичними особливостями введення порівняльної конструкції у структуру речення, його формально-граматичними та семантико-синтаксичними особливостями. Наприклад: *Про Романова в селі переказували з презирством, як про білу ворону* (6, с. 298); *Й ось одного осіннього ранку, прокинувшись, Шкіпер побачив, як усе довкола за одну ніч закам'яніло й змінилося, наче в чарівній казці* (6, с. 231) тощо. Пор.: як ворона > як біла ворона (як про білу ворону); *наче в казці* > *наче в чарівній казці*. Вочевидь, при продукуванні таких порівняльних конструкцій письменник відштовхується від усталених конструкцій, зокрема й від стійких порівнянь (*наче в казці*).

Поширені порівняльні звороти, ґрунтовані на використанні атрибутивно-субстантивних сполучень слів, у мовотворчості письменника можуть ускладнювати свою структуру за рахунок ще одного атрибутивного компонента. У такому разі порівняльний сполучник приєднує до структури основного речення атрибутивно-атрибутивно-субстантивну модель. Наприклад: *В ті дня, коли ми були в «Асканії-Новій», тварини линяли, й великі шматки вовни загрозово колихалися в бізонів на боках, наче ваговиті олімпійські медалі* (5, с. 117) (пор.: *наче медалі* > *наче олімпійські медалі* > *наче ваговиті олімпійські медалі*); *Розуміючи, що книжка може пропасти,*

автор охоче дарував її землякам: нехай його слово навертає читача до коренів і правди, **ніби тоненький зелений пагінець** (6, с. 374) (пор.: *ніби пагінець* > *ніби зелений пагінець* > *ніби тоненький зелений пагінець*) тощо. Задля зіставлення до уваги беруться кілька важливих характеристик чи то тієї реальності, яка зіставляється, чи то образу, що виникає в результаті зіставлення.

Заслуговує на увагу те, що увиразненню порівняльних атрибутивно-субстантивних сполучення слів десь-не десь сприяють інші атрибутивно-субстантивні утворення. Наприклад: *У той час я навіть не помічав, що Інна була надзвичайно квітучою, **ніби зібраний цвіт найгарніших квітів*** (7, с. 53). Пор. : *ніби цвіт* > *ніби зібраний цвіт* > *ніби зібраний цвіт квітів* > *ніби зібраний цвіт **найгарніших квітів***.

Подекуди поширення атрибутивним компонентом пов'язується з субстантивно-атрибутивним словосполученням, де атрибутивні відношення, ґрунтовані не на узгодженні, а на відмінковому приляганні. Наприклад: *Біль не надто сильний, однак майже безперервний, **ніби обридливе дзижчання комара*** (6, с. 332); *Відразу, наче на замовлення, знайшлася комендант гуртожитку, але далі – глухі розбори, **ніби нескінченний наплив студентів*** (7, с. 140). Пор.: *ніби дзижчання* > *ніби дзижчання (яке? кого?) комара* > *ніби обридливе дзижчання комара*; *ніби наплив* > *ніби наплив (який? кого?) студентів* > *ніби нескінченний наплив студентів*.

Спостерігається також увиразнення структури непоширеного порівняльного звороту через уведення до його структури атрибутивно-субстантивного словосполучення. Наприклад: *Так само дивно було бачити румунські гарби, запряжені напівсонними волами з велетенськими рогами, **ніби гілля столітнього дуба*** (6, с. 150); *І якраз у цю мить над усією широчінню харківського неба, подекуди підпертому по-зимовому ледь померезаним блідим лісом, над вутлим селянським возом, над усім білим світом пролунало урочисте «курли», **наче звук похідної труби*** (1, с. 24) тощо. Пор.: *ніби гілля* > *ніби гілля дуба* > *ніби гілля **столітнього дуба***; *наче звук* > *наче звук труби* > *наче звук **похідної труби***.

Своєю чергою, поширений порівняльний атрибутивно-субстантивний зворот може конкретизуватися, деталізуватися через відповідний субстантив, репрезентований переважно прийменниково-іменниковою граматичною формою. Наприклад: *Не можна ж стрибати так на нього, як голодна блоха на Бобика* (6, с. 43); *В очах мерехтіло, в горі мішком висіло густе небо, наче гусячий суп з локшиною, крізь хмари проглядалися низькі осінні зорі, вони також намагалися його в чомусь переконати* (6, с. 392); *Нічого не розуміє й тоді, коли – сонце б'ється у височині, наче дзеркальний короп у сачкові, – рушає на обридлий город чавити колорадського жука* (5, с. 6) та ін. Пор.: як блоха > як голодна блоха > як голодна блоха **на Бобика**; наче суп > наче гусячий суп > наче гусячий суп **з локшиною**; наче короп > наче дзеркальний короп > наче дзеркальний короп **у сачкові**.

Зрідка двокомпонентна структура атрибутивно-субстантивного сполучення слів доповнюється адвербіативом, що може займати різну позицію щодо відповідних елементів. Наприклад: *Усе довкола було ненадійним, як південний сніг навесні* (6, с. 237); *Кавуни лежать на полі, мов розкидані безладно ядра* (5, с. 80). Пор.: як сніг > як південний сніг > як південний сніг навесні; мов ядра > мов розкидані ядра > мов розкидані безладно ядра. Наявні прислівники відрізняються не лише позицією, але й значенням: у першому разі – темпоральний; у другому – способу дії. До того ж у ролі атрибутивного компонента виступає не прикметник, як зазвичай, а дієприкметник, що вказує на ознаку за дією (*розкидані*) й посилює стилістичний ефект.

Як свідчить дібраний фактичний матеріал, митець в опрацьованих текстах вдало послуговується й поширеними порівняльними зворотами субстантивно-субстантивної моделі. Такі зразки здебільшого передбачають поєднання двох повнозначних частин мови (іменників), причому одна з форм такого субстантиву – прийменниково-іменникове утворення. Наприклад: *Жорстоким саботажникам у світі повне роздолля, ніби риби у воді, вони мало чим ризикують, ховаючись за чужі спини* (6, с. 182); *Казав тоді Сьома,*

мружачись, ніби кіт на сонці, й Шкіпер охоче йому вірив, хоча неодмінно перепитував (6, с. 150); *Про солдатів його мати казала: «Падають, як листя з дерев»* (6, с. 398); *В тіні біля них, не помічаючи нікого навкруги, сиділи та лежали потомлені, недоглянуті, в обмотках та зі скатками через плече, поголовно вистрижені червоноармійці, ніби монахи з Тибету* (6, с. 46) тощо. Пор.: *ніби кіт* > *ніби кіт на сонці* (М. в. одн.); *як листя* > *як листя з дерев* (Р. в. мн.); *ніби монахи* > *ніби монахи з Тибету* (Р. в. одн.). Подібні компаративи можуть модифікувати свою структуру через поширення прийменниково-іменникової форми атрибутивним компонентом. Наприклад: *Він пітнів, наче піаніст у концертному залі, коли побачив, що у першому ряду сидить його майбутня теща* (6, с. 411); *Семен ніяк не зміг звикнути до нового місця роботи та виглядав розгубленим, ніби селянин у великому місті* (7, с. 254) тощо. Пор.: *наче піаніст* > *наче піаніст у концертному залі*; *ніби селянин* > *ніби селянин у великому місті*.

Погляди науковців на останні зразки поширених порівняльних зворотів є суперечливими. Дехто з них наголошує на тому, що їх можна кваліфікувати і як контекстуально неповну підрядну порівняльну частину у структурі складнопідрядного речення з порівняльними семантико-синтаксичними відношеннями, де пропущений предикат легко встановлюється з головної предикативної частини. Пор.: *Він пітнів, наче (пітніє) піаніст у концертному залі...* Інші наголошують на тому, що «порівняльний зворот ні в якому разі не слід ототожнювати з неповною підрядною частиною. Відмінність між ними міститься у структурному і суто смислово-планарному. У структурному плані відмінність ця полягає в тому, що підрядний компонент крім власне-порівнюваних величин містить додаткові, тобто він ускладнений власними структурними поширювачами, що зумовлюються різноманітними внутрішньореченневими чинниками. Смилова різниця між підрядною порівняльною частиною і порівняльним зворотом міститься у специфіці їх залежності. Підрядний порівняльний компонент порівнює, зіставляє перебіг дії головної і підрядної частин, а порівняльний зворот становить один із

різновидів залежності від того чи іншого компонента реченнєвої структури і вступає з ним у відповідні смислові відношення: атрибутивні, об'єктні, обставинні тощо» [18, с. 225].

Отже, Григорій Гусейнов активно послуговується поширеними порівняльними зворотами, організованими, як і непоширені, за допомогою порівняльних сполучників, що зазвичай увиразнюються атрибутивно-субстантивними компонентами як безприйменниковими, так і прийменниковими. Подекуди поширені компаративні звороти ілюструють використання атрибутивно-субстантивних ускладненої структури (за рахунок ще одного атрибутивного компонента, атрибутивно-субстантивних субстантивно-атрибутивних, субстантивно-субстантивних утворень, адвербіативів і т. ін. Поширені порівняльні звороти, як і непоширені, демонструють компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

2.2. Безсполучникове порівняння

Безсполучникове порівняння, вочевидь, найпростіше витлумачити як порівняння, уведенє у структуру простого речення без порівняльних сполучників. На більш повне потрактування натрапляємо у праці О. Молчко, а саме: «Безсполучникове, згорненє порівняння, – це конструкція з лексично вираженими суб'єктом, об'єктом та основою порівняння (експліцитною чи імпліцитною). Відсутність сполучного елемента як синтаксичного показника уподібнення компенсується специфічною граматичною формою об'єкта порівняння, що вказує на порівняльні зв'язки в межах конструкції» [35, с. 162]. Послуговуючись напрацюваннями своїх попередників, дослідниця говорить про різні лексико-граматичні способи вираження порівняльних зв'язків, у яких об'єкт порівняння виражений: 1) орудним відмінком іменника; 2) родовим відмінком іменника чи родовим відмінком іменника із зміненним керуванням (метафора-порівняння); 3) прикладкою,

4) прислівниковою структурою з *по-*; 5) прикметниковою / прислівниковою структурою у формі вищого ступеня порівняння; 6) прикметниковою / прислівниковою / дієприслівниковою / дієслівною конструкцією у функції сполучного елемента конструкції із спільним семантичним компонентом (інваріантом) *виявляти подібність* [35, с. 162].

У творчому доробку Григорія Гусейнова досить продуктивним виявляється безсполучникове порівняння, кваліфіковане як описове порівняння, або описові порівняльні конструкції (про їх виокремлення йшлося вище). Наприклад: *Усе, що навкруги відбувалося, нагадувало кимось поспіхом змонтований фільм часів німого кіно* (6, с. 109); *Невеликого зросту, худий і неголений, з вусиками на кшталт чаплінських та тоненькою шиєю і характерним м'ясистим носом, що зробив його схожим на хижого птаха* (6, с. 60); *Повернення з Німеччини додому було подібне до повернення з того світу* (6, с. 372); *Він був старший за неї на двадцять два роки* (5, с. 69); *Родина бандуристів мала старшого сина Миколу та дочку Раю молодшу від Бориса* (6, с. 293); *За мить дівчата були в прохідному дворі, що виводив на Базарну вулицю, хоча кількахвилинна дорога здавалася занадто довшою ніж зазвичай* (6, с. 203); *Життя мінялося, ставало суворішим і ще більш непередбачуваним ніж раніше* (6, с. 186) та ін.

Особливістю таких граматичних структур є те, що основним зовнішнім показником зіставлення виступає підпорядковане слово та лексема релятивної семантики. Ознаку компаративності ілюструють слова, що належать до лексико-граматичного класу прикметника (*подібний, схожий*) та дієслова (*нагадувати, скидатися, здаватися* і т. ін.) [22, с. 31].

Важливу роль у процесі конструювання компаративізмів відіграє саме семантико-морфологічний аспект. Відповідні лексеми не можуть самостійно реалізувати в конструкції повноцінне семантичне значення, а тому являють собою єдиний комплекс із залежними від них компонентами. Їм властиве «однозначне граматичне прогнозування заповнення, яке виявляється в тому, що слово компенсує недостатню семантику через приєднання іншого в

певній граматичній формі, якою найчастіше буває той чи той відмінок залежного слова» [22, с. 31].

Описові порівняння з компонентом *схожий* передбачають наявність прийменниково-іменникової (субстантивної) граматичної форми, причому ця форма майже завжди передбачувана: прийменник *на* + знахідний відмінок чи то однини, чи то множини. Наприклад: *Це був цегляний, схожий на скриню, одноповерховий будинок у саду, суціль обставлений вартою* (6, с. 222); *Такою ж чорнотою відлякували задубілі, схожі на корчі, руки* (6, с. 235); *Тоді можна було вперше за багато днів вільно простягнути важкі, спухлі й майже неслухняні – схожі на колоди – ноги* (5, с. 5) тощо. Зауважимо, такі описові (безсполучникові) порівняння легко трансформуються у сполучникові порівняльні звороти. Пор.: *схожий на скриню* > *як скриня*; *схожі на корчі* > *як корчі*; *схожі на колоди* > *як колоди*. Звідси, очевидно. Їхня кваліфікація як згорнені порівняння (О. Молчко). Як і при сполучникових порівняннях, у них так само чітко простежуються: основа (те, що порівнюється); ознака (те, на основі чого порівнюється), образ (те, з чим порівнюється). Приміром: *будинок* (основа) > *цегляний* (ознака) > *схожий на скриню* (образ); *руки* (основа) > *чорнота, задубілі* (ознака) > *схожі на корчі* (образ); *ноги* (основа) > *важкі, спухлі, майже неслухняні* (ознака) > *схожі на колоди* (образ). Причому зіставлення відбувається як експліцитно, так і імпліцитно, приховано (*будинок, схожий на скриню* за формою); на основі не лише однієї, але й кількох ознак.

Описові порівняння у творчості письменника функціонують як синонімічні до сполучникових порівняльних конструкцій. Підтвердженням цього можна вважати тотожні компаративні образи, що виникають у результаті зіставлення. Наприклад: *Записалася до агрошколи і його рудоволоса, схожа на мавпу, дочка* (6, с. 296); *В короткому протиборстві переміг, ясна річ, старший, схожий на ведмедя, Едуард* (5, с. 50); *Ріка визирала з-за верб і старанно кількома петлями поверталася між укритими темним мохом мовчазними гладенькими скелями, схожими на*

ведмедів, що з якоїсь невідомої причини враз поснули вічним сном (6, с. 13) тощо. Пор.: *схожий на мавпу і як мавпа; схожий на ведмедя і як ведмідь*. У першому реченні порівняння на зразок *як мавпа* актуалізувало ознаку «здатність вправно рухатися»; у наведеному вище контексті *схожий на мавпу* актуалізує зіставлювані портретні характеристики (і не лише кольористичні!). На основі зовнішньої подібності відбувається зіставлення й у наступних ситуаціях, у межах яких автор апелює до образу, ґрунтованому на зоохімічній назві (пор.: а) незграбний, великий і т. ін.; б) великі, волохаті і т. ін.).

Подекуди описові безсполучникові порівняння елементарної структури модифікують її за рахунок додаткових, переважно атрибутивних компонентів, як-от: *Невеликого зросту, худий і неголений, з вусиками на кшталт чаплінських та тоненькою шиєю і характерним м'ясним чолом, що робив його схожим на хижого птаха* (6, с. 60) та ін. Пор.: *схожий на птаха* > *схожий на хижого птаха*, де додатковий компоненти надає безсполучниковому порівнянню інформативної наснаженості й посилює стилістичний ефект. Інші приклади: *Ще якийсь час у місті тривало щось схоже на громадянську жалобу* (6, с. 205); *Довкола стояла прозора, схожа на лимонну скибку, ніч* (6, с. 53); *Потім з великими зусиллями між загорожами, стайнями, ямами та копами сіна, схожими на єгипетські піраміди, знайшов у густій, як смола, темряві дорогу до хатніх дверей* (6, с. 412) тощо. Пор.: *схоже на жалобу* > *схоже на громадянську жалобу*; *схожа на скибку* > *схожа на лимонну скибку*; *схожі на піраміди* > *схожі на єгипетські піраміди*. Іноді подібні конструкції увиразнюються ще одним атрибутивним компонентом, що може належати до розряду прикметниковим займенників. Наприклад: *Поруч чатував зосереджений, позбавлений будь-яких емоцій, одинокий очманілий боєць, схожий на свою мертву машину, слідувати за якою його поставили* (6, с. 79) тощо. Або навпаки, омонімічний компонент може редукуватися: *Вони натягували їх на свої блаженьке,*

розраховане на теплі європейські зими, взуття, і тоді ноги ставали **схожими на слонячі** (6, с. 232) та ін. Пор.: *схожі на слонячі (ноги)*.

Як і при сполучниковому порівнянні, безсполучникові зразки ілюструють широкий діапазон компаративних образів, пов'язаних із реаліями живої / неживої природи. Антропонімні образи репрезентовані як загальними, так і власними найменуваннями. З-поміж загальних назв вирізняються найменування осіб за професійною чи національною належністю. Наприклад: *На головах неодмінні білі шапочки, що робили дівчат схожими на куховарок* (6, с. 158); *Знечев'я до будинку, де працювали електрики, став навідуватися чорнявий, **схожий на грека**, хлопець-каліка років двадцяти, який мешкав неподалік* (6, с. 276); *Верткого, **схожого на єврея** з міського базару, звали Альбертом* (6, с. 209) та ін.; *У фойє дві літні жінки водили під руки зовсім німого, глухого, з одвислою нижньою губою, **схожого на араба**, крихітного чоловіка* (5, с. 121); *Якось надвечір до них зайшов, ледве просунувшись у двері, гігантський, **схожий на Гулівера**, лейтенант з пляшкою недопитого самогону в руках* (6, с. 76); *Відповідальним за порядок та практичні роботи був приземкуватий, зовсім **схожий на Леніна**, неймовірно підприємливий Микола Каленикович Романець, якого учні з першого дня одностайно незлюбили* (6, с. 297). Деякі з компаративів є повторюваними, використовуються у різному лексико-граматичному оформленні, актуалізують одні й ті ж чи то різні ознаки (пор.: як *Гулівер і схожий на Гулівера*). Для декодування певної інформації іноді виникає необхідність установлення відповідних асоціативних зв'язків і лише згодом розшифрування ознаки, що лягла в основу зіставлення (*схожий на Леніна*).

Безсполучникові порівняння, ґрунтовані на поєднанні дієслівних компонентів на зразок *нагадував, здавався* і т. ін., є менш поширеними у творчому доробку письменника. Зазвичай їх значення увиразнюється значенням атрибутивно-субстантивних структур. Наприклад: *Часом Київ нагадував паризькі вулиці – тягнеться довгим вужем військо, ідуть на гарбах з будами німці-колоністи, везуть свій убогий вантаж утікачі й*

зів'ялими квітками сплять або здивовано дивляться дитські голівки (4, с. 38). Пор. : *нагадував вулиці* > *нагадував паризькі вулиці*. Такі так звані згорнені порівняння можуть, своєю чергою, деталізуватися іншим атрибутивним компонентом. Наприклад: *Паровоз чмихав на всі боки густою білою парою і здавався живою енергійною істотою* (6, с. 273); *Босими ногами він широко ступав на каміння і здавався біблійним степовим пророком* (6, с. 194). Подібні конструкції зазвичай не так просто (без мінімальної зміни структури) модифікувати в синонімічні сполучникові. Пор.: *Паровоз, як жива енергійна істота, чмихав на всі боки густою білою хмарою; Босими ногами він, як біблійний степовий пророк, широко ступав на каміння*. Адже синтаксична функція сполучникових і безсполучникових порівнянь суттєво відрізняється.

З-поміж безсполучникових порівнянь, якими послуговується Григорій Гусейнов, заслуговують на увагу ті, що їх лексико-граматичний спосіб вираження пов'язують із прикметниковою / прислівниковою структурою у формі вищого ступеня порівняння. Наприклад: *Грудень відразу показав зуби: виявився значно **суворішим ніж листопад*** (6, с. 247); *Аби вона не нервувала на наших концертах, я завжди їй повторював, що вона **гарніша ніж Нефертіті**, у відповідь вона лише спокійно посміхалася* (7, с. 174); *Випадково йому до рук потрапила біла глиняна люлька, крихітна, не **більша за горіх**, але з вишуканим орнаментом* (6, с. 321) та ін. У результаті відповідних зіставлень продукуються як логічні, так і образні порівняння. До того ж, зауважимо, потужним потенціалом відзначаються індивідуально-авторські згорнені порівняльні зразки.

На аналогічні зразки натрапляємо й при аналізі безсполучникових порівнянь, у яких компаративний образ має форму орудного відмінка, так званий орудний порівняння. З позиції М. Каранської, порівняння, виражене формою орудного відмінка, є не що інше, як «порівняльна прикладка, яка залежить від підмета і значеннево пов'язана з присудком, і є синонімічно близькою до порівняльної обставини у формі орудного відмінка» [20, с. 164]. Характерною ознакою такого різновиду згорненого порівняння є відсутність

порівняльного сполучника та наявність підпорядкованого слова, що вимагає приєднання об'єкта зіставлення у формі орудного відмінка. Наприклад: *У той момент я **почував себе левом**, оскільки я знав, що зможу захистити свою дівчину перед дев'ятикласником* (7, с. 94); *Ось повз нього, намертво прищуливши вуха й трубою насторбувчивши хвоста, **стрілою майнула** руда кішка* (6, с. 19); *Варто було з'явитись в хаті черговому постояльцю, хлопця **тягнуло магнітом** до чужих бойових обладунків* (6, с. 145); *Верескнув Максим Павлович, від чого на потилицю **бубликом поповз** зібганий у нерівному конфлікті капелюх* (6, с. 21) тощо. Як зауважує О. Молчко, «така структура формується поєднанням лексико-граматичного значення трьох членів порівняльної конструкції: суб'єкта (С), експліцитно вираженого іменником / займенником у називному відмінку, дієслівної основи (Д) та об'єкта (О) порівняння в орудному відмінку: СнДООр (з можливою інверсією компонентів)» [35, с. 162]. Подібні зразки легко трансформувати у сполучникові порівняльні конструкції, скориставшись порівняльними сполучниками. Пор.: *почував себе левом* > *почувався, як лев*; *майнула стрілою* > *майнула, як стріла*; *тягнуло магнітом* > *тягнуло, як магніт*; *поповз бубликом* > *поповз, як бублик*. «Флексія об'єкта порівняння імпліцитно виражає значення порівняння, яке можна безпомилково визначити зі значення решти компонентів» [35, с. 162]. Окрім того, компаративний образ, репрезентований орудним порівнянням переважно стосується іменників, що мають конкретне значення (пор.: *лев, стріла, магніт, бублик*). Упадає в око й те, що безсполучникове порівняння у граматичній формі орудного відмінка займає придієслівну позицію, а саме дієслово засвідчує ту ознаку, на основі якої відбулося зіставлення. Письменник активно послуговується відповідними зразками, що отримали статус традиційних, усталених, стійких (*почував себе левом; майнула стрілою; тягнуло магнітом*) і зразками, які можна розглядати в межах індивідуально-авторських (*поповз бубликом*). Інші приклади: *Начальник станції **стояв гіпнотизером** з ласкавими очима* (6, с. 31); *Збираючи кошти всього нашого колективу **почав вважати себе***

бухгалтером (7, с. 125); *Оля була в захваті від уваги до себе, почувала себе артисткою* (7, с. 135); *Обидва очільники почувалися вождями, поруч з ними худенький, у професорських окулярах, скромний Іван Огієнко нагадував початкуючого аспіранта* (6, с. 221); *Тепер той був неголений, переляканий і виглядав граничним відлюдьком* (6, с. 148) та ін. В останньому контексті значення граматичної форми орудного порівняння увиразнюється через уведення додаткового атрибутивного компонента (пор.: *виглядав граничним відлюдьком > виглядав, як граничний відлюдько*). Орудний порівняння зазвичай виконує нетипову синтаксичну функцію, досить часто це компонент складеного іменного присудка, що супроводжує лексично збідніле дієслово, що набуває статусу напівповнозначної дієслівної зв'язки. Пор.: *Сад був для нього дружиною, матір'ю й самим Богом* (1, с. 20), де предикативна одиниця є зразком простого ускладненого однорідними членами речення (однорідні присудки виражені дієслівною зв'язкою *був* та орудним порівняння – *дружиною, матір'ю, самим Богом*, – що являє собою іменну частину складених іменних присудків).

Зрідка дієслівний компонент може редукуватися, а сам орудний порівняння набуває прикладкового значення. Наприклад: *Завтра відкрию в електричці в щоденнику чисту сторінку й, вільним птахом, запишу від поля до поля великими літерами: «Прощай назавжди, бридке й ніяке Городище!»* (7, с. 138).

Специфічним різновидом згорненого порівняння, услід за М. Каранською, вважаємо зразки, у яких об'єкт порівняння виражений формою називного відмінка. Такі компаративи виконують і специфічну синтаксичну функцію: являють собою частину складеного іменного присудка. Наприклад: *Україна – берег, де гідність відома не всім, натомість зраджувати ми готові за ламаний гріш* (6, с. 223); *Кохання – сірник: раз – і ... попів* (7, с. 66); *Жінки – найбезжалісніша піхота* (6, с. 395) тощо. У такому разі між підметом і присудком ставиться тире. Відповідні порівняння легко трансформуються в синонімічні сполучникові. Пор.: *Україна, як берег,*

де гідність відома не всім, натомість зраджувати ми готові за ламаний гріш; Кохання, як сірник: раз – і ... попіл; Жінки, як найбезжаліснійша ніхота. Таку модифікацію ілюструють і самі письменницькі контексти, у яких наявні зразки сполучникових порівнянь, пунктуаційно оформлені як безсполучникові порівняння у формі називного відмінка. Наприклад: *Рапс – як стіна, кукурудза – до стріхи; а на додачу – запашині полуниці* (6, с. 38); *Кохання – як вогонь, коли людина не живе, горить, тоді все довкола неї – солодкий туман* (7, с. 36) та ін. Пор.: *Рапс – стіна, кукурудза – до стріхи; а на додачу – запашині полуниці; Кохання – вогонь, коли людина не живе, горить, тоді все довкола неї – солодкий туман.*

Отже, Григорій Гусейнов активно послуговується безсполучниковим, або згорненим, порівнянням, тобто порівнянням, уведеним у структуру речення без сполучників. Найбільш виразними можна вважати так звані описові порівняння, що передбачають наявність слів, належних до лексико-граматичного класу прикметника (*подібний, схожий*) та дієслова (*нагадувати, скидатися, здаватися* і т. ін.), які здебільшого мають синонімічні сполучникові порівняльні звороти. Подекуди лексико-граматичний спосіб вираження згорнених порівнянь стосується прикметникової / прислівникової структури у формі вищого ступеня порівняння, орудного чи називного порівняння. Компаративні образи, до яких апелює письменник, послуговуючись традиційними чи продукуючи індивідуально-авторські зразки, репрезентують реалії об'єктивної дійсності, пов'язані зі світом речей живої / неживої природи. Суб'єктом зіставлення виступають артефакти, зооніми, фітоніми, антропоніми.

Висновки до другого розділу

Сучасна українська література є цінним джерелом для різноаспектного дослідження порівнянь. Реалії сьогодення зумовлюють те, що в наукових колах неабияка увага приділяється студіюванню відповідних одиниць

у межах мовотворчості того чи того письменника. А відтак – однією з актуальних і визначних є постать Григорія Гусейнова. Дібраний фактичний матеріал дає змогу узагальнити: творчий доробок автора засвідчує розмаїття порівняльних конструкцій, які своєю чергою, слугують джерелом інформаційного збагачення та увиразнення тексту. Окрім того, письменник у своїх творах за допомогою різноманітних порівнянь втілює власне авторське сприймання об'єктивного світу через зіставлення подекуди з нелогічними елементами.

З-поміж аналізованих творів фіксуємо активне використання розмаїтих стилістичних ресурсів, які уможливають посилення емоційного враження, акцентують увагу читача на тому чи тому зіставленні, сприяють поясненню невідомих елементів через порівняння з уже відомими. До того ж компаративні конструкції, наявні у творчості Григорія Гусейнова, здебільшого являють собою втілення індивідуально-авторського стилю письменника й мають різноаспектне структурно-семантичне наповнення.

Зважаючи на сказане вище, ми диференціювали порівняльні конструкції, які уналежнюємо до власне індивідуального стилю письменника, відповідно до загальноприйнятої класифікації на сполучникові та безсполучникові.

Фактичний матеріал дає змогу констатувати: широкий вияв у творчому доробку автора мають поширені порівняльні звороти, що введені в речення за допомогою компаративних сполучників. Зазвичай такі конструкції побудовані на основі зіставлення з елементами груп зоонімів, фітонімів, антропонімів та артефактів. Григорій Гусейнов активно послуговується і поширеними порівняльними зворотами, які увиразнюються прийменниковими й безприйменниковими атрибутивно-субстантивними компонентами. Такі конструкції мають синонімічну основу зіставлення з елементарними порівняльними зворотами. Окрім цього, фіксуємо й використання безсполучникових (згорнених) компаративізмів, які введені в текст без сполучників зіставлення. Широкого вжитку набувають описові

конструкції, для яких характерним є залучення вказівних службових слів (*схожий, скидався, здавався* та ін.). Подекуди деталізація суб'єкта зіставлення репрезентована формою прикметникового або прислівникового ступенів порівняння. Зазначені конструкції маніфестують реалії об'єктивної дійсності, що пов'язані зі світом живої чи неживої природи.

У такому разі є підстави стверджувати: у мовотворчості письменника наявні різні за структурою та семантичним навантаженням порівняння, проте в межах дібраного фактичного матеріалу простежується аксіоматична закономірність – поширені порівняльні звороти так само, як і непоширені, ілюструють компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОРІВНЯНЬ У ТВОРЧОМУ ДОРОБКУ ГРИГОРІЯ ГУСЕЙНОВА

Мова є формою існування знань, що накопичуються в людській пам'яті у вигляді відповідних структур. Знання, які акумулюються мовною системою, відображають ставлення людини до об'єктивного світу, її світобачення й світогляд, відчуття і т. ін. А відтак, цілком закономірно, що художня творчість загалом і творчий доробок Григорія Гусейнова зокрема ілюструють різні феномени людської свідомості, з-поміж яких вирізняється й порівняння, найсуттєвіше призначення якого – репрезентувати те чи те поняття крізь призму його зіставлення з іншим, зазвичай більш образним й стилістично значущим.

Порівняння є яскравим виражальним засобом у досліджуваних художніх текстах, характеризується широким діапазоном зіставляваних предметів (у широкому розумінні), з одного боку, й оцінністю – з іншого. За допомогою порівнянь відбувається зближення таких віддалених понять, як живе й неживе, фізичне й психічне. Вони можуть стосуватися якості й кількості, емоцій та експресії, іншими словами, у порівняннях особливо виразно проявляє себе єдність процесів пізнання людиною світу. Тут, вочевидь, варто згадати міркування О. Потебні про те, що сам процес пізнання є процесом порівняння. Свого часу він наголошував на й тому, що будь-який твір словесного мистецтва являє собою акт пізнання, основні моменти якого можна представити так: «По-перше, ми повинні мати певний запас знань, яким пояснюємо. Цей запас ми назвемо А. По-друге, ми маємо перед собою пізнаване, те, що становить у нашому разі питання. Це – Х. По-третє, ми зіставляємо цей Х із А й бачимо, що між ними наявна певна схожість, подібність, яку позначили через А, на тій підставі, що вона впливає з раніше пізнаного» [48, с. 543].

У мовотворчості Григорія Гусейнова порівняння є не однотипними не

лише з позиції структурно-граматичних та семантичних характеристик, але з огляду на їх функціонально-стилістичні особливості. Наприклад: *На мене дивно подивилися так, як люди дивляться на ворога чи останню наволоч* (7, с. 43); *Ці дні пролітали так нечутно, наче кішка пройшла своїми м'якими лапками* (6, с. 126) та ін. Такий ілюстративний матеріал дає змогу говорити про порівняння, що їх можна кваліфікувати як логічні, або поняттєві (перший контекст), та художні, або образні (другий контекст). Загальновідомо, що традиція диференціації безобразних (логічних) / образних порівнянь бере свій початок ще від Аристотеля й отримує наукове опрацювання в подальших лінгвістичних студіях [39].

При логічних порівняльних конструкціях зазвичай установлюють ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруть до уваги всі властивості, якості, ознаки порівнюваних предметів, але виділяють щось одне. Наприклад, *Раділи, ніби діти, коли набігав вітерець чи починався дощ* (6, с. 331); *Це люди, наче сироти, плетуться десь у хвості, боячись будь-якої миті вигулькнути за невідомою межею, наодинці з собою* (6, с. 17); *Автор «Ревізора» характеризував «однборщинка» як людину віддану нації, зокрема, історичній, чутливу, наче дитина* (1, с. 118) та ін. Такі логічні порівняння автор здебільшого використовує для уточнення, конкретизації, деталізації того, про що йдеться у репрезентованій ситуації. Вони повідомляють про предмет, явище, людину і т. ін. відносно нову інформацію, деталізують мовлення, роблять його начебто зрозумілішим. Наприклад: *Кількох студентів другого курсу Шкіпер знав краще, ніж інших, оскільки ще недавно з ними вчився і школі імені Крупської* (6, с. 300); *Він був старший за неї на двадцять два роки* (5, с. 69); *Грудень відразу показав зуби: виявився значно суворішим ніж листопад* (6, с. 247); *Родина бандуристів мала старшого сина Миколу та дочку Раю молодшу від Бориса* (6, с. 293); *За мить дівчата були в прохідному дворі, що виводив на Базарну вулицю, хоча кількахвилинна дорога здавалася занадто довшою ніж зазвичай* (6, с. 203); *Життя мінялося, ставало суворішим і ще більш непередбачуваним ніж*

раніше (6, с. 186) тощо. Упадає в око те, що при логічних порівняннях, крім типових порівняльних сполучників, можуть використовуватися й нетипові або взагалі службові слова, що мають зовсім інше функціональне призначення [3, с. 12].

У творчому доробку Григорія Гусейнова функціонування таких зразків є обмеженим, трапляються ситуації їхнього використання задля зображення зовнішніх ознак предмета або особи. Причому такі предмети чи особи можуть демонструвати найрізноманітніші семантичні особливості, скажімо, часові (темпоральні) межі (*ніж листопад*), вікові особливості (*молодшу від Бориса*) тощо. Логічні порівняння, якими послуговується автор, здебільшого демонструють узагальнювальний характер, засвідчують логіко-граматичну природу компаративної семантики в її загальному осмисленні. У зв'язку з цим Н. Дев'ятова зауважує: «На відміну від еталонного порівняння, де позицію еталона порівняння займає певне уявлення про норму явища, у логічному порівнянні позицію об'єкта й еталона порівняння займають одиниці, уналежені до загального онтологічного класу. Відмінною особливістю таких порівнянь є здатність їх перетворення в підрядну конструкцію» [12, с. 56–57]. З-поміж інших ознак дослідниця називає однаковий характер референції предметних компонентів, які виражають об'єкт та еталон порівняння, а також здатність набувати ототожнювальних компонентів [12, с. 57].

На відміну від логічних, образні порівняння вихоплюють із асоціативного ряду якусь одну найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і роблять її вузловою, основною, ігноруючи решту особливостей. Звідси, відповідно, образні порівняння розглядають як такі, які ґрунтовані на зіставленні понять, на паралелізмі уявлень, що у своїй основі передбачає наявність асоціативних зв'язків між явищами об'єктивного світу. Пор.: «Власне образними порівняннями ми, слідом за Аристотелем, вважатимемо порівняння, у яких об'єкт та еталон порівняння належать до різних онтологічних класів, засвідчують близькість явищ, віддалених одне від

одного» [12, с. 57]. Наприклад: *Два могутні дерева, ніби охоронці, стережуть уже неіснуючу стежку* (5, с. 74); *На вулиці біля колодязів, наче це були оази в пустелі, островками купчилися запліюжені військові вантажні авта та вози* (6, с. 46); *У той час я навіть не помічав, що Інна була надзвичайно квітучою, ніби зібраний цвіт найгарніших квітів* (7, с. 53) тощо. Такі образні порівняння вживаються для того, аби дати читачам уявлення про зображуваний предмет через зіставлення його з іншим предметом, таким, що містить у собі необхідні для конкретизації уявлення ознаки в більш концентрованому вияві. Образне порівняння, подібно до інших засобів художнього у вираженні мовлення, не лише доповнює інформацію про предмет мовлення, а й відображає мовцеве емоційне ставлення до нього. Тому сьогодні особливо актуально звучить питання про зв'язок «цих образних засобів з індивідуальною моделлю світу письменника, з'ясування їх ролі у формуванні мовного образу автора» [70, с. 627]. Нині не викликає жодних заперечень твердження про те, що «порівняння нерозривно пов'язане з ціннісною картиною світу, його аналіз дає змогу виявити місце тих чи тих об'єктів у мовній картині світу» [38, с. 87].

Усе розмаїття образних порівняння, якими послуговується Григорій Гусейнов, нам вдалося систематизувати в межах традиційних та індивідуально-авторських зразків.

3.1. Традиційні порівняння

Як відомо, серед різноманітних засобів мовної стилізації особлива роль відводиться традиційним, або стійким, порівнянням, скерованим на пізнання людиною предметів / явищ об'єктивного світу завдяки зіставленню спільних ознак цих предметів / явищ. Уведення стійких порівнянь у художній текст пов'язують із прагненням автора посилити експресивне забарвлення, лаконізувати мовлення. Адже короткі, прості й лаконічні стійкі конструкції завжди кращі від громіздких висловів. Багатші та об'ємніші за змістом і

коротші за формою, стійкі порівняння сприяють економії мовного матеріалу. Вони репрезентують систему засобів вираження, у якій з особливою наочністю виявляється так звана внутрішня форма мови, багатство мовних зображальних ресурсів, а разом з тим розкривається самотність національної культури. Наприклад: *Щоранку Шкіпер біг на заняття, наче летів на крилах* (6, с. 154); *Борис ходив містом, ніби божевільний* (6, с. 326); *Завідувала клубом онука жандарма Рябабаби, що в старорежимні часи, ніби пам'ятник, постійно стовбичив на розі Німецької вулиці й постійно десятиліттями оббирав людей* (6, с. 277) тощо. Такі одиниці зазвичай не створюються письменником, а використовуються у готовому вигляді, тому дехто з науковців, скажімо, В. Огольцев, розглядають їх як такі, що посідають проміжне місце між порівняннями та фразеологізмами. Подекуди послуговуються й відповідним терміном – компаративні фразеологізми, тобто фразеологізми, що виникли внаслідок деформації порівняльних зворотів. Пор.: *стояв непорушно, ніби пам'ятник* > *ніби пам'ятник* – «стояти непорушно». Традиційні порівняння узяті зі скарбниці народної мудрості, відзначаються усталеністю та відтворюваністю. У мові досліджуваних творів вони вирізняються особливою емотивною значущістю, оскільки характеризують певні явища не лише з позиції того, хто пише, а й покликані створити певну емоційно-експресивну атмосферу художнього тексту.

Художня майстерність Григорія Гусейнова передбачає розмаїття композиційних прийомів, за допомогою яких автор уводить порівняння в канву художнього тексту. Так, продуктивністю вирізняються стійкі компаративи, які введені в контекст за допомогою кольористичних епітетів на позначення зовнішньої ознаки: *Червона від сорому, наче мак, Єлька не знала куди подітися, і понад тиждень не показувалася на очі Шкіперові* (6, с. 212); *Почувши таку звістку він став білий, наче стіна* (7, с. 215); *Бессарабців з темними, наче терен, голодними очима Шкіпер постійно бачив біля селищної крамниці* (6, с. 359) тощо.

Подекуди натрапляємо на прийом деталізації дистрибута, значення якого увиразнюється характерологічним епітетом, що втілюється в компаративній конструкції: *Вона була **чистою, ніби сльоза** (7, с. 91); Пустотливий промінь сонця зупинився у зеленій гущині, та лиш здалеку придивлявся до **сивої, мов туман той, борода** (1, с. 30); На березі **прозорого, як сльоза, озера** втомлено скинув свій пояс з децю завеликою кобурою (6, с. 145), або – прикрашальним епітетом на позначення абстрактних понять: *Давидову знову буде снитися один і той же сон – ними омріяний сад-парк, **ніби казка, або дух святий, а може лісова примара, що, ледь торкаючись землі, велично пливе в ранковій тиші загадковою Боковенькою** (4, с. 12) та ін.**

За для втілення експресивного забарвлення в межах порівняльних конструкцій автор послуговується прийомом гіперболізації ознаки. Наприклад: *Наступного дня на чергуванні в шпиталі літала, **як на крилах** (6, с. 249) тощо. Проте у творчому доробку Григорія Гусейнова фіксуємо й порівняння з суб'єктом, що вводяться в контекст за допомогою метонімії: *Гуртожиток гудів, **ніби вулик** (7, с. 154); Все село сміялося з нього, **ніби з клоуна** (6, с. 64) та ін.**

Традиційні порівняння, будучи прагматично спрямованими одиницями, зорієнтовують на певну оцінку, яку автор висловлює через використання традиційних образів зіставлення, передусім осіб, із представниками тваринного чи рослинного світу. О. Хараман, у зв'язку з цим, зауважує: «Для пейоративних порівнянь досить традиційним є використання денотатів тваринного світу. Уживання таких порівняльних конструкцій обмежене функціональними якостями, вони дієві в описах портретів негативних персонажів, негативних явищ у суспільстві» [70, с. 629]. Наприклад: *Мені було надто важко з нею працювати, часом вона була надто хитрою, **ніби руда лисиця** (5, с. 74); У гурті з Максимом, який був **впертим мов віслук**, могла домовитись лише спокійна й терпляча Інна (7, с. 104). У цьому разі письменник акцентує увагу читача на негативних рисах характеру художніх персонажів. Традиційно усталеним є*

уявлення різноманітних етноспільнот про те, що лисиця в українському фольклорі – символ лицемірства й хитрості, віроломства й підступності. Натомість віслюк у свідомості реципієнта рефлексивно викликає образ впертості й терпіння.

Окрім того, для деталізації негативних явищ у суспільстві письменник використовує переважно збірні іменники на позначення тваринного світу, які зіставляються на основі ознаки виконуваної дії над суб'єктом та об'єктом порівняння. Наприклад: *Щойно кола наблизилися, стало ясно, що під конвоєм густою валкою женуть, **ніби худобу**, кілька тисяч жінок* (6, с. 51); *Хтось навіть переказував його слова про те, що на війну армію веде не любов до вітчизни чи навіть бажання пожитися, а ординарний барабан, він людей жене на смерть, **ніби отару*** (6, с. 375) тощо.

Попри це, суб'єкт на позначення тваринного світу може вживатися й у позитивному значенні. Скажімо, у процесі формування української культури сформовано традиційне ставлення до птаха як до символу волі й сили духу, що й засвідчується у творчому доробку письменника: *Завтра відкрию в електричці в щоденнику чисту сторінку й, **вільним птахом**, запишу від поля до поля великими літерами: «Прощавай назавжди, бридливе й ніяке Городище!»* (7, с. 138) та ін.

Порівняльні конструкції на позначення рослинного світу наявні під час деталізації переважно зовнішнього вигляду людини. Так, дівочу красу письменник описує через традиційне порівняння із квітами: *У той час я навіть не помічав, що Інна була надзвичайно квітучою, **ніби зібраний цвіт найгарніших квітів*** (7, с. 53); *Ще маленькою вона часто забігала до нашого двору та розглядала все довкола своїми гарненькими, **мов квіточки**, очима* (6, с. 143) та ін.

Подекуди натрапляємо на деталізацію зовнішнього вигляду в пейоративному контексті через зіставлення з рослинним світом. Наприклад: *Тоді зайшов у хату сумний та не непривітний, **ніби осіння прим'ята трава*** (5, с. 36) тощо.

Проілюстровані традиційні порівняння слугують перш за все засобом створення експресії. Творча індивідуальність автора при використанні таких зразків виявляється головним чином в особливостях їх добору із низки мовних засобів та особливостях уведення у структуру відповідної ситуації чи тексту загалом.

Отже, проаналізовані стійкі традиційні порівняння, які повною мірою використав у своїх творах талановитий письменник, складаються у процесі живого мовного спілкування. Вони глибоко народні, національні, використані в них образи охоплюють найрізноманітніші сфери людської діяльності.

Письменник звертався до таких зразків як до невичерпного джерела мовної експресії. Емоційно насажені традиційні порівняння, якими послуговується митець, створюють урочистий, піднесений або підкреслено знижений настрій, викликаючи різноманітні емоції.

3.2. Художні, або індивідуально-авторські, порівняння

Художнім, або індивідуально-авторським, порівнянням більшою мірою «притаманне прагнення до зіставлення через оцінювання віддалених одне від одного явищ дійсності, зумовленість суб'єктивним досвідом автора», «компоненти порівняння змінюють свої семантичні та емоційно-експресивні можливості», «є відображенням особистості автора», «викликають широке коло асоціацій, активізують увагу й почуття, зумовлюють відповідну реакцію читача» [70, с. 628].

Як і будь-який митець, Григорій Гусейнов віддає перевагу продукуванню власних зразків, що вирізняються потужним функціонально-стилістичним потенціалом, оскільки являють собою оригінальні, самобутні зразки. Наприклад: *Осінь одягла жовте на зелене, й уже хтось, наче театральні декорації, ставив тіні* (6, с. 178); *Настя повела її до німця-комірника, напівсонного, немолодого чоловіка в окулярах, який цілими днями,*

не витикаючи носа, **ніби Гобсек**, сидів перед свого шпитального багатства (6, с. 251); *На перилах незмінними прапорами з ранку до вечора майоріли випрані онучі та кальсони* (6, с. 25); *Це був цегляний, схожий на скриню, одноповерховий будинок у саду, суціль обставлений вартою* (6, с. 222); *Нечуваний грабунок, ніби чорторий, захопив місто, люди втрачали будь-який глузд, шаленіли, здіймали істерику* (6, с. 104); *Сад був для нього дружиною, матір'ю й навіть самим Богом* (1, с. 20); *Справді, час від часу над стратегічним об'єктом з'являвся схожий на раму для вікон чи дверей німецький літак* (6, с. 66); *Їдемо дорогою, де в чарівнім підгір'ї на кожному кроці затишні приземкуваті корчми з вікнами із соснових гілок над дверима: тут пригощають молодим вином: «Б'є до голови, як весна»* (4, с. 40) тощо.

Такі утворення теж є способом пізнання дійсності, однак різновидом художнього, мистецького пізнання. Звідси, відповідно, і їх кваліфікація – художні, або індивідуально-авторські. Вони дають змогу письменникові втілити свій творчий задум, засвідчити свої життєві вподобання, пріоритети, світогляд, ставлення до тих чи тих реалій і т. ін.

Якщо традиційне порівняння творить нове значення, робить невідоме відомим, то художнє – розкриває нові, невідомі аспекти вже відомого, надаючи йому ще й експресивного забарвлення. Наприклад: *Повернення з Німеччини додому було подібне до повернення з того світу* (6, с. 372); *Дивне, ніби пульсуюча мелодія, відчуття повільно прокочувалося крізь переповненого щастям Шкіпера, йому хотілося про це сказати Валі* (6, с. 53); *Босими ногами він широко ступав на каміння і здавався уламком давніх екстатичних часів, біблійним степовим пророком* (6, с. 194); *Звідусіль чулася німецька мова, схожа на лайку, аж ніяк не характерна для старої Херсонської вулиці* (6, с. 106) тощо.

Художні порівняння вирізняються оригінальністю, несподіваністю, непередбачуваністю. Наприклад: *В очах мерехтіло, вгорі мішком висіло небо, наче густий гусячий суп з ложиною, крізь хмари проглядалися низькі осінні зорі, вони також намагалися його в чомусь переконати* (6, с. 392); *Його очі*

нагадували два горіхи, що здавалося ось-ось упадуть долі (5, с. 121); *Пагорби довкола були схожі на спини корів, що у вечірню пору повертаються з поля* (6, с. 32); *Нічого не розуміє й тоді, коли нарешті – сонце б'ється у височині, наче дзеркальний корон у сачкові, – рушає на обридлий город чавити колорадського жука* (6, с. 6); *Дім стоїть обабіч, ніби на півострові, в затишку заміських дерев* (5, с. 74) ті ін.

Унаслідок зіставлення найрізноманітніших ознак виникають найрозмаїтіші художні образи, як-от: образ хмарного неба асоціативно виявляється через зіставлення з густим гусячим супом. Пор.: *висіло небо, наче густий гусячий суп з локшиною* > *густе хмарне небо*; чи от образ деталізованої місцевості через зіставлення з об'єктом на позначення зоонімів: *пагорби схожі на спини корів* > *рельєфні спини корів* > *рельєфні пагорби*, де *рельєфний* позначає об'єкт, який округло виступає, видається наперед [65, с. 645].

Має місце у творчому доробку письменника й деталізація зовнішності що сприяє формуванню образу художнього персонажа. Пор.: *очі нагадували два горіхи* > *горіхи округлої форми* > «округлі очі» або характеристика атмосферних явищ навколишньої дійсності. Скажімо, образ сонця за зовнішньою ознакою порівнюється з елементом зоологічного світу: *сонце б'ється у височині, наче дзеркальний корон* > *сонце, наче дзеркальний корон*.

Індивідуально-авторські порівняння можна кваліфікувати як формально маркований засіб, що допомагає письменникові у стислій, подекуди навіть лаконічній формі, із мінімальними затратами мовних ресурсів досягти максимального ефекту, відобразити персонажа, довкілля, природу, її стан тощо. Саме такі зразки дають підстави говорити про творчу майстерність письменника, його неповторну авторську манеру письма.

Художні порівняння використовуються не тільки для портретних характеристик, а й для відображення особливостей поведінки, розумової діяльності, поглядів, почуттів і т. ін. Наприклад: *«Тебе як звати?» – дрижачім голосом, як у застуженої кози, звернувся один з тутешніх до Валі*

(6, с. 42); *Шкіпер не все зрозумів, але палаючий погляд Валькірії, наче в римської мотрони, відразу насторожив* (6, с. 189); *Стрімко, ніби степовий кібець, він вискочив з-за паркану, похапцем зібрав клапті паперу в кишеню і побіг з підозрілого місця* (6, с. 20); *А потім, як арештували директора-троцькіста та його дружину, колишню петербурзьку артистку, яка зрідка, ніби британська королева до бедуїнів, навідувалася на міський базар, маєток став занепадати* (6, с. 308); *Він пітнів, наче піаніст у концертному залі, де в першому ряду сидить майбутня теща* (6, с. 411); *Наче кошеня, став ходити слідом, поки не помітила пильної уваги до своєї персони* (7, с. 82); *Не можна ж стрибати, як голодна блоха на Бобика* (6, с. 43); *Цистерна була облита олією, слизька й брудка, але хлопець не пошкодував своїх парусинових штанів і став, наче циркач дряпатися нагору* (6, с. 101) тощо.

В основу порівняння покладено подібність з широким колом предметів, осіб (біблійні, міфологічні образи, літературні персонажі, представники різних соціальних груп, флора і фауна, артефакти).

Підтримуючи позицію Л. Разуваєвої, вважаємо за необхідне диференціювати в межах художніх, індивідуально-авторських, порівнянь два різновиди:

1) конструкції, у яких ознака порівняння виявляється на основі пресупозиції (загальних знань для автора й читача);

2) конструкції, у яких ознака порівняння виявляється за текстологічними показниками: змістом, ідеєю, всередині контексту [56, с. 103].

У першому разі вказівка на ознаку сприймається як надлишкова, основа зіставлення є очевидною завдяки образу, закодованому в об'єкті порівняння. Наприклад: *Ось і зважай, що все в них за розкладом, а працюють чітко, ніби швейцарський годинник* (6, с. 156). Пресупозицією у цьому разі є *швейцарський годинник*, який завжди показує точний час та

довго слугує у використанні. Відповідно, чіткість виконання дій особи та організація роботи буде прихованою ознакою зіставлення.

Простежуються використання в романах зазначених компаративізмів з відтінком іронії, як-от: *Бурса – це чотири окремих приміщення з кімнатами, ніби стодола* (6, с. 299). Пресупозицією у цьому разі є *стодола*, що позначає будову для зберігання снопів, сіна, половини, яка зазвичай будувалася великих розмірів для зручного використання [65, с. 356]. Відтак, прихована ознака полягає в окресленні великого розміру приміщення.

Фіксуємо ситуації побудови метафоричного порівняння на позначення негативно відношення. Наприклад: *Обіцяємо ніколи не брати до рук зброї, війна як смертельна дорога, й слід раз і назавжди відмовитися нею ступати* (6, с. 213). Пресупозицією можемо позначити об'єкт «війна», що позначає специфічну форму вияву соціальних відносин, у якій панує збройна боротьба й характеризується крайньою колективною агресією, руйнуванням та високою смертністю [65, с. 68]. Відповідно, ознака полягає у тривалому часі загибелі людей.

Такі порівняння ґрунтовані на індивідуальних асоціаціях, доволі яскраво репрезентують індивідуально-авторське начало, їх «сприйняття реципієнтом вимагає не тільки наявності відповідної пресупозиції, але й зумовлює факт співтворчості при осягненні імпліцитної ознаки порівняння у створенні автором компаративної конструкції okazional'nogo kharakteru» [56, с. 103].

У другому разі ознака порівняння може ґрунтуватися чи то на протиставленні, чи то на причинно-наслідкових відношеннях. Наприклад: *Людина, коли заговорить про секретаря управи, – як і дерево. Вона з часом міняється, це нормальна річ, інакше може всохнути, але те що відбувається з Андрієм Олійником, я не розумію: його викрутаси насторожують* (6, с. 256); *У той момент Ваня нам здавався чаклуном. Оскільки так само про всі події майбутнього він нам розказав заздалегідь* (3, с. 364) тощо. Такі типи компаративних конструкцій передбачають обов'язкове пояснення

зіставлення. Оскільки розуміння ознаки зіставлення, без оточуючого контексту значно ускладнює процес усвідомлення ідеї порівняння художнього персонажа з гіпнотизером або з елементом рослинного типу.

Подекуди трапляються випадки пояснення основи порівняння у контексті окресленого діалогу між художніми персонажами. Наприклад: – *Ти інколи мені нагадуєш малу дитину. – Таке ти кажеш! Чого це я дитина? – Тому, що ти не чуєш, про що я тобі кажу* (7, с. 274) ті ін. Як бачимо, основа зіставлення повноцінно розкривається лише у процесі сприйняття тексту.

Відповідні зразки для свого потрактування вимагають більш значних зусиль реципієнта, «оскільки для їх адекватного розуміння важливо враховувати контекстуальні параметри» [56, с. 103]. Це, власне, зумовлює високий ступінь креативності, більш вагомий вплив тексту на читача.

Отже, роль художніх порівнянь у структурі художніх текстів Григорія Гусейнова незаперечна: художній текст стає не лише інформаційно наснаженим, але й емоційно значущим, образним, експресивним і динамічним.

Висновки до третього розділу

Основними причинами, які спонукають письменників до використання порівняльних конструкцій у межах текстів, є стилістичний та художньо-естетичний характер відповідних зіставлень. У зв'язку з цим основна функція зазначених стилістичних одиниць полягає в експресивному збагаченні тексту, деталізації явищ, дій та предметів художнього твору.

Порівняння являє собою троп, семантичне значення якого передбачає наявність оцінних характеристик та зіставлення логічно відповідних або несумісних елементів. Підтвердженням цієї думки може слугувати те, що аналізовані твори засвідчують активне побутування компаративізмів із різноманітним семантичним наповненням. Так, у процесі дослідження нами зафіксовано використання логічних (поняттєвих) або образних (художніх)

порівнянь. Своєю чергою, останні становлять більшу частину аналізованих зразків, які складають 65 % від загальної кількості фактичного матеріалу.

Окрім того, образні порівняння являють собою досить розгалужену систему у структурно-семантичному та функціонально-стилістичному плані. Відтак, основною диференціацією образних порівняльних конструкцій є виокремлення традиційних та індивідуально-авторських компаративів.

Традиційні порівняння зафіксовані у свідомості людини як усталені одиниці, що сформовані в межах фольклорних уявлень й тривалого суспільного досвіду різних етноспільнот. Письменник використовує зазначені елементи для посилення експресивного забарвлення, увиразнення образів або ж – для локанічності мовлення. Найпоширенішим засобом, за допомогою якого автор уводить порівняння в текст, є вживання кольористичних і характерологічних епітетів.

Такі порівняння є національними, народними, оскільки репрезентують широке функціональне спрямування, деталізують найрізноманітніші сфери людського життя. Окрім того, відповідні конструкції створюють позитивний або знижено негативний настрій читача, що підсилює сприймання тексту.

Індивідуально-авторські компаративізми становлять більшу частину аналізованого матеріалу. Письменник надає перевагу такому типу зіставлень, що є потужним засобом представлення власного сприймання світу. Вони розкривають невідомі елементи через нетрадиційні зіставлення з уже відомими на основі підсвідомої відповідності.

У творчому доробку Григорія Гусейнова натрапляємо на використання художніх порівнянь, у яких засвідчена авторська деталізація особливостей поведінки героїв, зовнішнього вигляду, опису явищ та предметів через призму власного сприйняття. Використання порівнянь такого типу надає тексту не лише експресивного відтінку, а й слугує інформаційним джерелом та сприяє динаміці тексту.

ВИСНОВКИ

Як відомо, повсякденне життя людини так чи так пов'язане з процесом порівняння на основі певних ознак. Зважаючи на те, що споконвічно існувала потреба в зіставленні різних типів об'єктів задля виявлення відмінних або схожих елементів між ними, порівняння як багатовимірна категорія набуло активного застосування й слугувало одним із основних засобів пізнання навколишнього світу.

Порівняння у процесі історичного розвитку являло собою об'єкт дослідження учених різних наукових царин, як-от: гносеології, логіки, філософії, психології та ін. Наразі фіксуємо наявність потужного доробку й у мовознавчій сфері, оскільки діапазон здійснених розвідок має досить широкий об'єкт студіювання. Це пов'язано передовсім із тим, що елементи зіставлення набувають актуальності не лише в художній літературі, а й у повсякденному мовленні людини, а відтак – спонукають дослідників до нових перспективних пошуків.

Під поняттям лінгвістичного порівняння ми розуміємо синтаксичну категорію, яка відображає результат мисленнєвого зіставлення двох чи більше однорідних або протилежних явищ. Проаналізувавши теоретичний матеріал, ми дійшли висновку, що на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки досі немає єдиного трактування дій, безпосередньо пов'язаних із процесом порівняння. Звідси, відповідно, за основу ми обрали дефініцію, яка більшістю науковців кваліфікується як мовленнєва фігура, що зображує особу, явище, дію чи предмет через найхарактерніші ознаки, які властиві іншим предметам.

Теоретичне осмислення семантичних властивостей компаративних конструкцій дало змогу встановити уніфіковану модель зіставлення, яка передбачає наявність суб'єкта (елемент, який піддають порівнянню), основи (ознака порівняння) та об'єкта (елемент, за допомогою якого пізнають суб'єкт). Варто, очевидно, наголосити й на тому, що не є викінченим і

структурне розмежування названих конструкцій, оскільки науковці досліджують компаративи за різним функціональним призначенням і пропонують власні структурні моделі, вичленовані на підставі реалізації окремих диференційних ознак.

Попри те, що в аналізованій літературі натрапляємо на значну кількість класифікаційних схем порівняльних конструкцій на основі структурно-граматичного принципу, у наукових колах все ж таки загальноприйнятою й усталеною є класифікація компаративів на основі наявності показника зіставлення, до якої вчені уналежнюють сполучникові та безсполучникові порівняння. Така класифікація стала підґрунтям для диференціації порівнянь, репрезентованих у мовотворчості Григорія Гусейнова. Дібраний фактичний матеріал засвідчує наявність різноманітних структурних композицій, які сприяють емоційному й естетичному збагаченню текстів. Подекуди через елементи зіставлення письменник вдається до передачі власного сприйняття світу. Досить активно автор використовує стилістичні прийоми для збагачення тексту. Такі конструкції слугують засобом підготовки читача до введення порівняльної конструкції у зв'язний текст.

Аналіз дібраних порівнянь дає змогу узагальнити: митець активно послуговується сполучниковими порівняннями (82 %) у формі елементарних (36,5 %) та неелементарних (45,5 %) порівняльних зворотів, що введені в речення за допомогою компаративних сполучників. Такі конструкції побудовані на основі зіставлення з елементами груп зоонімів, фітонімів, антропонімів та артефактів, сприяють інформаційній та емотивній насаженості художнього тексту, його експресивності, емоційності, образності, уможливають деталізацію опису невідомих елементів.

Поширені порівняльні звороти увиразнюються прийменниковими й безприйменниковими атрибутивно-субстантивними компонентами, мають синонімічну основу зіставлення з елементарними порівняльними зворотами.

Безсполучникові, або описові, порівняння (18 %), які введені в текст без сполучників зіставлення, характеризуються долученням вказівних

службових слів (*схожий, скидався, здавався* та ін.), маніфестують реалії об'єктивної дійсності, що пов'язані зі світом живої чи неживої природи. Іноді деталізація суб'єкта зіставлення репрезентована формою прикметникового або прислівникового ступенів порівняння, ілюструє компаративні образи, ґрунтовані на артефактах, зоонімах, фітонімах та антропонімах.

Різні зразки порівнянь загалом і порівняльних зворотів зокрема функціонують у художніх текстах Григорія Гусейнова переважно задля реалізації образності, адже основними причинами, які спонукають письменника до використання порівняльних конструкцій, є стилістичний та художньо-естетичний характер відповідних зіставлень. Порівняння являє собою троп, семантичне значення якого передбачає наявність оцінних характеристик та зіставлення логічно відповідних або несумісних елементів. Аналізовані твори засвідчують активне використання логічних (35 %) та образних (65 %) порівнянь. Останні являють собою досить розгалужену систему у структурно-семантичному та функціонально-стилістичному плані, диференційовані нами на традиційні й художні, або індивідуально-авторські, де перші – зафіксовані у свідомості людини як усталені одиниці, сформовані в межах фольклорних уявлень й тривалого суспільного досвіду різних етноспільнот; другі – є потужним засобом представлення індивідуально-авторського сприймання світу, розкривають невідомі елементи через нетрадиційні зіставлення з уже відомими на основі підсвідомої відповідності.

Письменник використовує традиційні порівняння задля посилення експресивного забарвлення, увиразнення образів або ж – для локанічності мовлення, створює позитивний або знижено негативний настрій читача, що підсилює сприймання тексту. У художніх порівняннях засвідчена авторська деталізація особливостей поведінки героїв, зовнішнього вигляду, опису явищ і предметів через призму письменницького сприйняття. Використання порівнянь такого типу надає тексту не лише експресивного відтінку, а й слугує інформаційним джерелом та сприяє динаміці тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алешин А. С. Устойчивые сравнения шведского языка, характеризующие человека (лингвокультурологический аспект) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / А. С. Алешин. – Санкт-Петербург, 2011. – 24 с.
2. Анохина Ю. М. Способы выражения сравнений в языках с разной грамматической структурой (на материале русского и французского языков) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Ю. М. Анохина. – Барнаул, 2008. – 20 с.
3. Баранник Д. Х. Порівняльні конструкції в українській мові / Д. Х. Баранник // Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 1980. – С. 23–36.
4. Баранник О. Ю. Структурні типи порівнянь в українських народних піснях історичного циклу // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 4. – С. 12–18.
5. Бартон В. И. Сравнение как средство познания / В. И. Бартон. – Минск : Изд-во БГУ, 1978. – 127 с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [за ред. В. Т. Бусела]. – Київ : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
7. Вороніна Ю. В. Порівняння як елемент ідіостилю Люко Дашвар / Ю. В. Вороніна // Актуальні проблеми слов'янської філології : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 24. – С. 425–433.
8. Гоголина Н. А. Сравнение как выразительное средство в художественном тексте (на материале романов М. Булгакова) / Н. А. Гоголина, Юй Цин // Русский язык и лингвокультура в сопоставленном аспекте : сб. науч. тр. – 2015. – № 3. – С. 16–23.
9. Голоюх Л. В. Порівняння як структурний компонент художнього тексту : автореф. дис. ...канд. філол. наук / Л. В. Голоюх. – Київ, 1996. – 20 с.

10. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози): дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Голоюх. – Київ, 1996. – 225 с.
11. Громяк Р. Г. Літературознавчий словник-довідник / Р. Г. Громяк, Ю. І. Ковалів та ін. – Київ : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
12. Девятова Н. М. Об образном сравнении и его типологии / Н. М. Девятова // Болгарская русистика. – 2010. – № 3–4. – С. 56–64.
13. Довгалевский М. Поэтика (Сад поэтический) / М. Довгалевский [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://litopys.org.ua/dovg/dovg.htm>
14. Драйсави Х. К. М. Сравнение в поэтическом идиостиле (на материале поэзии С. Есенина и В. Маяковского) : дисс. ... канд. филол. наук / Х. К. М. Драйсави. – Воронеж, 2014. – 225 с.
15. Дудик П. С. Стилістика української мови : [навч. посібник] / П. С. Дудик. – Київ : 2004. – 367 с.
16. Дюбуа Ж. Общая риторика [пер. с фр. Б. П. Нарумова] / Ж. Дюбуа. – Москва : Прогресс, 1986. – 392 с.
17. Заборна М. С. Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові : автореф. ... канд. філол. наук / М. С. Заборна. – Харків, 1997. – 18 с.
18. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови : Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк, 2001. – 662 с.
19. Искандерова И. З. О функции сравнения в тексте / И. З. Искандерова // Предложение и текст : сб. науч. тр. Рязанского пед. ин-та. – Рязань, 1982. – С. 22–35.
20. Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : [навч. посібник]. – Київ : Либідь, 1995. – 312 с.
21. Колоїз Ж. В. Прагматична орієнтація образних порівнянь у мовотворчості Ліни Костенко / Ж. В. Колоїз // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту : зб. наук. праць. – Вип. 6. – Кривий Ріг : КДПУ, 2011. – С. 602–617.

22. Кононенко В. І. Синоніміка конструкцій із порівняльним сполучником / В. І. Кононенко // Українська мова і література в школі. – 1968. – № 1. – С. 24–30.
23. Кочерган М. П. Мовознавство на сучасному етапі / М. П. Кочерган // Дивослово. – 2003. – № 5. – С. 24–29.
24. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики / І. К. Кучеренко. – Київ, 1959. – 108 с.
25. Кыржинакова Э. В. Способы выражения сравнения в хакасском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Э. В. Кыржинакова. – Москва, 2010. – 26 с.
26. Лакофф Д. Мышление в зеркале классификаторов / Д. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка : сб. науч. тр. – Вып. 23. – Москва : Прогресс, 1988. – С. 12–51.
27. Лебедева-Гулей О. З. Літературознавчий словник-довідник / О. З. Лебедева-Гулей. – Київ, 2007. – 752 с.
28. Лыткина Г. В. Сравнительные конструкции русского языка: логико-лингвистический аспект / Г. В. Лыткина // Филологические науки. Вопросы теории и практики : сб. науч. тр. – 2016. – № 6. – С. 115–119.
29. Малых Л. М. Статус категории сравнения в современных лингвистических исследованиях / Л. М. Малых // Вестник Удмуртского ун-та. – 2011. – № 2. – С. 105–110.
30. Мацько Л. І. Порівняння / Л. І. Мацько // Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – 507 с.
31. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підруч.] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. – Київ : Вища шк., 2003. – 462 с.
32. Мельник Н. Г. Осмислення концепту «історія» в романі Григорія Гусейнова «Повернення в Портленд» / Н. Г. Мельник // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2017. – Вип. 9. – С. 130–141.

33. Мойсієнко А. К. Порівняння в системі Шевченкового вірша / А. К. Мойсієнко // Дивослово. Українська мова і література в навчальних закладах. – 2001. – № 2. – С. 25 – 29.

34. Молчко О. О. Відродження лінгвокультурних особливостей художнього порівняння з компонентом-флороназвою (на матеріалі української та англійської мов) / О. О. Молчко // Іноземна філологія. – 2015. – № 128. – С. 82–87.

35. Молчко О. О. Порівняння в українському художньому тексті та варіанти його відтворення англійською мовою / О. О. Молчко // Іноземна філологія. – 2012. – № 124. – С. 161–169.

36. Морозов П. А. Структура, семантика та функції порівнянь в художньому тексті (на матеріалі літературних творів В.Шукшина) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Одеса, 1993. – 16 с.

37. М'яснянкін Л. І. Порівняння в ідіостилі М. О. Шолохова : функціонально-семантичний і прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Л. І. М'яснянкін. – Харків, 2002. – 18 с.

38. М'яснянкін Л. І. Порівняння як лінгвістична категорія / Л. І. М'яснянкін // Українознавець. – Вип. 1. – Львів, 2006. – С. 86–92.

39. Найда А. М. Стійкі народні порівняння як об'єкт фразеології (семантичний і структурний аспекти): дис. ... кандидата філол. наук. / А. М. Найда. – Дніпропетровськ, 2002. – 208 с.

40. Некрасова Е. А. Сравнения / Е. А. Некрасова // Языковые процессы современной русской художественной литературы. Поэзия. – Москва, 1977. – С. 240–295.

41. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://iphlib.ru/greenstone3/library/collection/newphilenc/page/about>

42. Огольцев В. М. Устойчивые сравнения в системе фразеологии [монография] / В. М. Огольцев. – Ленинград : ЛГУ, 1978. – 195 с.

43. Павлюк Т. П. Порівняльні звороти в сучасному українському поетичному тексті : дис. ... канд. філол. наук / Т. П. Павлюк. – Запоріжжя, 2011. – 205 с.
44. Паніна А. Ф. Логіко-семантичні відношення компаративності // Мовознавство. – 1990. – № 1. – С. 38–43.
45. Пархоменко А. Ф. К проблеме предметно-логических сравнений / А. Ф. Пархоменко // Содержательные аспекты языковых единиц. – Киев, 1982. – С. 131–136.
46. Паршукова М. М. Сравнение как средство образности и выразительности в зарубежном языкознании / М. М. Паршукова // Вестник Югорского гос. ун-та. – 2011. – № 1. – С. 16–21.
47. Петрів Х. В. Порівняння як домінанта вербально-семантичного рівня ідіостилю О. Пахльовської / Х. В. Петрів // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50 (2). – С. 203–209.
48. Пилинський П. М. Порівняння як засіб творення народнопісенного стилю // Культура слова. – Київ, 1987. – Вип. 32. – С. 72–78.
49. Плющ М. Я. Орудне порівняння в українській мові / М. Я. Плющ // Українська мова і література в школі. – 1977. – № 4. – С. 29–37.
50. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : [підр.] / О. Д. Пономарів. – Київ : Либідь, 1993. – 248 с.
51. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Москва, 2007. – 314 с.
52. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – Москва : Искусство, 1976. – 612 с.
53. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 1999. – 20 с.
54. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення: дис. ... канд. філол. наук / Л. В. Прокопчук. – Вінниця, 2000. – 197 с.

55. Радіонова К. С. Стійкі компаративні одиниці на позначення зовнішності людини в англійській, французькій, українській та російській мовах / К. С. Радіонова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного ун-ту. – 2015. – № 15. – с. 122–125

56. Разуваева Л. В. Типы компаративных конструкций в художественном тексте с позиций их восприятия реципиентом / Л. В. Разуваева // Вестник Воронежского гос. ун-та. Серия : Филология. Журналистика. – Воронеж, 2008. – № 2. – С. 102–104.

57. Романченко А. П. Прагмалінгвістичні параметри функціонально-семантичного поля компаративності в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / А. П. Романченко. – Одеса, 2009. – 18 с.

58. Рошко С. М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук / С. М. Рошко. – Ужгород, 2001. – 21с.

59. Русін О. В. Особливості функціонування стійких порівнянь / О. В. Русін // Східнослов'янська філологія : Здобутки та перспективи : зб. наук. праць. – Кривий Ріг, 2001. – С. 232–235.

60. Словник української мови : в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrlit.org/slovnyk/slovnyk_ukrainskoi_movy_v_11_tomakh

61. Сорокин В. Б. Сравнения в русской поэзии XVIII века / В. Б. Сорокин // Язык художественной литературы. – 2014. – № 2. – С. 3–10.

62. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / [за ред. І. К. Білодіда]. – Київ, 1973. – 438 с.

63. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / [за ред. І. К. Білодіда]. – Київ, 1972. – 534 с.

64. Терлак З. М. Варіантні порівняльні словосполучення / З. М. Терлак // Українська мова і література в школі. – 1987. – № 2 . – С. 57–58.

65. Тлумачний словник української мови / [за ред. В. С. Калашника]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Харків : Прапор, 2004. – 992 с.
66. Томашевський Б. В. Стилистика [уч. пособие] / Б. В. Томашевський. – [2-е изд.]. – Ленинград, 1983. – 283 с.
67. Туровский В. В. Как, похож, напоминать, творительные сравнения: толкования для группы квазисинонимов / В. В. Туровский / Референция и проблемы текстообразования : сб. науч. трудов. – Москва, 1988. – С. 130–146.
68. Українська мова : Енциклопедія / [за ред. В. М. Русанівського]. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Київ, 2004. – 824 с.
69. Шаповалова Н. П. Статус і структура категорії порівняння / Н. П. Шаповалова // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць. – Київ, 1997. – С. 164–172.
70. Хараман Н. О. Порівняння в образній системі «Щоденника Олександра Довженка» / Н. О. Хараман // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького нац. ун-ту : зб. наук. праць. – Вип. 9. – Кривий Ріг, 2013. – С. 626–631.
71. Черемисина М. И. Сравнительные конструкции русского языка [монография] / М. И. Черемисина. – Новосибирск, 1976. – 270 с.
72. Шаповалова Н. П. Статус і структура категорії порівняння / Н. П. Шаповалова // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць. – Київ, 1997. – С. 164–172.
73. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Дніпропетровськ, 1998. – 25 с.
74. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук / Н. П. Шаповалова. – Донецьк, 1998. – 180 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. / Г. Д. Гусейнов. – Т. 1. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. – 479 с.
2. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. / Г. Д. Гусейнов. – Т. 2. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. – 590 с.
3. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. / Г. Д. Гусейнов. – Т. 3. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. – 565 с.
4. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. / Г. Д. Гусейнов. – Т. 4. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2000. – 566 с.
5. Гусейнов Г. Д. Господні зерна : у 10 т. / Г. Д. Гусейнов. – Т. 5. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2002. – 606 с.
6. Гусейнов Г. Д. Одіссея Шкіпера та Чугайстра : окупаційний роман / Г. Д. Гусейнов. – Київ : Ярославів Вал, 2015. – 416 с.
7. Гусейнов Г. Д. Повернення у Портленд : роман у щоденниках і листах / Г. Д. Гусейнов. – Київ : Ярославів Вал, 2011. – 328 с.

АНОТАЦІЯ

Погоріла Т. М. Структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь у творчому доробку Григорія Гусейнова / Т. М. Погоріла. – Рукопис. – Кривий Ріг, 2018. – 81 с.

У кваліфікаційній праці досліджено структурно-граматичні та функціонально-стилістичні особливості порівнянь, засвідчених у творчому доробку Григорія Гусейнова, зокрема розкрито зміст поняття «порівняння» та «порівняльна конструкція», встановлено структуру мовної моделі порівняння, окреслено принципи класифікації компаративів у сучасному мовознавстві, з'ясовано формально-граматичну й семантичну специфіку сполучникових (елементарних / неелементарних) і безсполучникових порівнянь, проаналізовано функціональні особливості традиційних та художніх, або індивідуально-авторських, порівнянь у межах художнього тексту.

Ключові слова: порівняння, порівняльний зворот, порівняльна конструкція, сполучникове / безсполучникове порівняння, формально-граматична структура, семантика, традиційні / індивідуально-авторські порівняння, художній текст.